

A veszprémi nőnevelés
150. ÉVFORDULÓJÁN
NEVELÉSTÖRTÉNETI KONFERENCIA

2004. október 2.

*A veszprémi nőnevelés
150. évfordulóján*

2004. OKTÓBER 2-ÁN,
A VESZPRÉMI PADÁNYI KATOLIKUS ISKOLÁBAN
MEGTARTOTT NEVELÉSTÖRTÉNETI KONFERENCIA
ELŐADÁSAI

**Veszprém
2005**

Kiadja: a Padányi Schola Catholica, Veszprém
Szerkesztette: Gaál Richárd és Sebő József
F. K.: Borián Tibor Sch. P. igazgató

Előszó

RANOLDER JÁNOS (1806-1875) veszprémi püspök életművének legjelentősebb fejezete a leánynevelő *Ranolder-intézetek* létrehozása hazánkban. 1850-ben, éppen a szabadságharc leverését követő, nehéz történelmi időszakban került sor kinevezésére. Ranolder püspök a jó családanak nevelésére nőnevelő intézeteket hozott létre. Az első a veszprémi Irgalmas Nővérek *Ranolder Intézete* volt, melynek alapítólevele 1854. augusztus 15-én kelt. Az új intézetbe a leányok nevelésére az akkor már jó hírnek örvendő *Depaul Szent Vince Szeretet Leányait*, másnéven az irgalmas nővéreket, hívta meg Grazból. A veszprémi intézet zárdája 1948-ig, az államosításig működött.

A veszprémi Padányi Schola Catholica – mint a hajdani irgalmas nővérek iskolájának örököse – büszkén vállalta fel a nevezetes alapítás 150. évfordulójának megünneplését: 2004 őszén többek között iskolatörténeti kiállítás, jubileumi évkönyv, valamint városi szintű iskolatörténeti ünnepély örökítette meg a szép jubileumot.

A jubileum méltó nyitánya volt a 2004. október 2-án, az iskola épületében megtartott „*A veszprémi nőnevelés 150. évfordulóján*” *Neveléstörténeti Konferencia*, a VEAB Neveléstörténeti Munkabizottsága, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület és a Padányi Katolikus Gyakorlóiskola szervezésében. A konferencia öt előadásából négy teljes anyagát tesszük közzé ebben a kiadványban, kivéve Gaál Richárd: *A veszprémi Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetének története – a levéltári dokumentumok tükrében* c. előadását, mivel a tisztelt Olvasó ezt részletesen elolvashatja a fentebb említett Jubileumi Évkönyvben.

Veszprém, 2005. március

A SZERKESZTŐK

Jogosan bírálhatná bárki, hogy ebben a „mozaikos visszaemlékezésben” túlságosan sok szó esett rendezvényekről. Így is van. Mert amióta diszciplína-reguláció iskolák vannak a hét munkanapjain, úgy mindig jelen vannak a „rend” szükségszerű „rendezvényei”.

És az én múltba néző mesélgetéseimben is óhatatlanul benne van Goethe életrajzi művének látszólag ellentétes, kontrapunktos címe: „*Költészet és valóság*” – „*Dichtung und Wahrheit*”, mert az elmúlt évek valóságai az emberi emlékezetben egy kicsit mindig költői formát öltenek.

A 21 éves igazgatói tevékenység, majd a nyugdíjas korszak óraadói évei nagyon összeforrasztottak magával az épülettel. A Padányi Schola Catholica a „*Hass, alkoss, gyarapíts*” jelmondat szellemében nagy átépítési, újjáteremtő munkába kezdett. Mikor ezek a nagyszabású munkálatok befejeződtek, az Igazgató atya végigvezette a Kállai egykori tanárait az egész épületen. Lenyűgöző látvány volt, és ennek hatása alatt odasúgtam kollégáimnak: „Ez már nem az én iskolám!” De a látvány tovább működött. Minden megnagyobbodott, kitárult, sokakat befogadott. Győzött az új, a nagyobb, a szebb, a többlet, a fejlődés. Most már csak magamban mondtam: „*Síratom a régit, szeretem az újat!*”

KAJTÁR JÓZSEFNÉ

a Kállai nyugalmazott igazgatója

III. Epilógus

„Nem a való hát,
Annak égi mása
Lesz, amitől függ
Az ének varázsa.”

(Arany János: Vojtina Ars Poeticája)

„Ének? Varázs?” Ó nem! Csak epilógus! Csak nekrológ! Volt egyszer egy középiskola, amely két évig társiskola volt egy épületben, egy ideiglenes profil. A „hajléktalan” intézményt befogadta és ott tartotta egy tanéven át az „Agg Papok Háza”, egy hervatag kis előkerttel, egy bokros, rózsavirágos hátsó kerttel, amelynek meredek széléről romantikus festői kilátás nyílt a városra. 1957 nyarán költözés a Szeglethy utca 6. szám alá, egy szép homlokzatú épületbe. Egyre nagyobb küzdelmet kellett folytatnunk a teremhiánnyal: egyik évben az egykori kávéház hatalmas üvegfalú termében tanult és nevelkedett egy-egy tanulócsoport. Kisvárosi látványosságnak jó volt.

Itt kellett letelepednie a négy éve vándorló közösségnek, itt kellett rendet tennünk, itt kellett felzárkóznunk a tradíciókkal elhíresült jeles iskolákhoz. Elkezdtük a munkát, nem tévesztettünk célt, eredményeinket megismerte a közvélemény, a végzős diákok, azok szülei és a sajtó által. Kezdett kirajzolódni a tantestület nevelő munkájának eredménye: korszerű tudású, korszerű európai műveltségű, női mivoltát, adottságait kifejteni, megvalósítani képes női ideál: „das ewig Weibliche”, „az örök nőiség”.

Tartalom

VERESS JÓZSEF (teológus, igazgatóhelyettes): <i>Padányi Biró Márton és a pedagógia</i>	4
DR. KELEMEN ELEMÉR (nyugalmazott főiskolai tanár): <i>Középiskolánk a XIX. században</i>	19
DR. TÖLGYESI JÓZSEF (főiskolai tanár): <i>A veszprémi középiskolák vázlatos története</i>	34
KAJTÁR JÓZSEFNÉ (iskolánk volt igazgatója): <i>Mozaikképek a volt Kállai középiskola életéből</i>	48

VERESS JÓZSEF

Padányi Biró Márton és a pedagógia

I. A püspök és a pedagógia kapcsolódása

- a) a tanító püspök
- b) a tan/tanítás fogalma a Bibliában

II. Biró Márton találkozásai a barokk iskolával

- a) a jezsuita iskola
- b) a piarista iskola

III. Biró, a barokk püspök és kora

- a) a szellemtörténeti, pasztorálpedagógiai háttér – Oláh, Pázmány és Mária Terézia
- b) Biró életrajzából

IV. A pasztorálpedagógus Biró működése

- a) papnevelés
- b) visitatio canonica – iskolák
- c) a vallási kultusz pedagógusa
- d) a prédikációk

V. Summarium

* * *

1959-64-ig. Ezt nevezték 5+1-es gimnáziumi oktatásnak. Hetenként egy napra nem az iskolába jártak, hanem szaküzletekbe, faipari üzembe, a Fűzfői Papírgyárba, Veszprém környéki kertészetekbe ... Iskolánk alapgondolatát, a tudományos ismeretek mellett mindig megtalálni a nőnevelés eszközeit – legjobban a „szabó-varró” 5+1-es oktatás tudta megvalósítani. Nagy gyakorlattal rendelkező, jó pedagógiai érzékű varrónők oktatták, gyakoroltatták lányainkat: R. TÓTH JÁNOSNÉ BACSILLA IRÉN és ROZSOS JÓZSEFNÉ FIX MAGDOLNA. Az ő tanítványaik mint feleségek és családfőik nagy hasznát vették ismereteiknek és hálával gondolnak Irén nénire és Magda nénire.

Őszi mezőgazdasági munka

Termelőszövetkezetek, állami gazdaságok felkeresték iskolánkat és szerződést kötöttek mezőgazdasági munkavégzésre: szüret, gyümölcszedés. A lányok is szerették ezeket a munkákat. Mi tanárok láttuk el a pedagógiai feladatokat, a kíséretet. Szép időben dicséretes szorgalommal szedték a kordonos szőlőt, a cukordinnye nagyságú őszibarackot, a tojásnagyságú sötétkék, hamvas szilvát. A természet őszi szépsége, a dús gyümölcsstől roskadozó szőlődombok, almás-, szilvaskertek édenkerti bősége szavak nélkül is felébresztette, megerősítette a szülőföld, Pannónia és a magyar haza szeretetét. Megismerkedtek a föld adományaiból létrejött bőség évszázados helyi hagyományával, a szíves ajándékozással. Szabadon fogyasztották és egy kis táska ajándékot haza is vihettek.

A gazdaságok elégedettek voltak a lányok munkájával. A munkálatok befejezése után elhozták a szerény pénzüsszeget, de a földszinti folyosó illatozott az ajándékba hozott gyümölcsöktől: csemegeszőlő, őszibarack, szilva, körte, alma. Ezt a bőkezű ajándékot osztályonként szétosztották. Úgy éreztük, hogy ez egy valóságos szeretetlakoma volt!

Sok élményt kaptak egy nap alatt: a természet festői szépségét, a középkori kolostori kultúra megmaradt emlékeit. A bakonyi lányok kitűnő idegenvezetőknek bizonyultak.

Az igazi nagy élményt a többnapos országjáró kirándulások jelentették, CSÖNDES ANTAL az 1959-ben érettségiző osztály osztályfőnöke egy teljes hetet utaztatta tanítványait, akik egy egész régiót megismerhettek. Az osztályfőnökök mindig két tervvel indultak útnak. Az „igazi terv” mellett ott volt az alternatív program is esős idő esetére. Minden osztály 2-3 kísérről utazott. A tanulók a négy év folyamán szinte minden országrészt bejártak; látták a legszebb természeti panorámákat, múzeumokat, jeles iskolákat, könyvtárakat. Végigjárták az Esztergomi Keresztény Múzeum termeit, a Debreceni Déry Múzeumot, bejárták a történelmi sárospataki iskolát, a pécsi Leowey Klára Gimnázium nyelvi kabinetjét, hallhatták az iskola énekkara egyikének próbáját. Felmérhették saját hallás utáni megértésük szintjét a kőszegi német nyelvű gimnázium tanóráin.

Az egyetemi városokban meghívást kaptak előadás meghallgatására, pl. Debrecenben, Szegeden. A tanulók sokat fényképeztek, ezekből számos albumot állítottak össze. Érettségi találkozóra is előkerülnek a fotók; volt tanítványaink is elmondhatják: „Mi megismertük hazánkat.” A hosszú utazások alatt az ötvenes-hatvanas években sokat énekeltek a tanulók: régi típusú népdalokat, új típusú népdalokat, operett slágereket, filmdalokat, táncdalokat. Nagyon szerettem ezt a hangulatot, máig is emlékezetemben él az 1964-ben végzett IV.a osztály, akik órákon át tudtak tisztán, szépen csengő hangon énekelni, tudtak egymással kedvesen-tapintatosan évdni. Osztályfőnökük, BARLAI JÓZSEFNÉ ILA NÉNI mindig együtt táncolt, énekelt lányaival. Minden osztály tudta a Kállai-himnuszt, amelyben benne szerepel a lányok hódítása is.

Politechnikai nevelés: 5+1

Sok neve, sokféle pecsétje volt a Kállai Középiscolának. Ezt a differenciálást még tovább fejlesztette a politechnikai oktatás korszaka

I. A püspök és a pedagógia kapcsolódása

Az európai kultúra háromágú gyökérből táplálkozik: a zsidó-keresztény vallás és morálból, a görög bölcseléből és a római jogból.

Az európai keresztény tanítás letéteményesei az apostol utódok, a püspökök. Elsődleges kötelezettségük, hogy személyükben és tanításukban Jézus Krisztust jelenítsék meg. Megbízatusuk és szentségi karakterük van: tanítanak, vezetnek, felelősök és szentelnek. Tanítói munkásságuk az evangéliumban gyökerezik. Jézus Krisztustól ered. A püspök tehát *tanító ember* (aki útmutatást ad, magyaráz, tisztáz, megértet, védi és elmélyíti az igaz hitet, gyakoroltatja azt. Lelki bajok esetén gyógyító orvosa, vitákban igaz bírása népének).

Így talán érthető és el is fogadható az az állítás, hogy „*a HIT iskolái a templomok s a tudás templomai az iskolák*”. A püspök személye tehát maga a HÍD, amely/aki összeköti, a hivatásából és küldetéséből fakadóan „a templomot és az iskolát”.

Így talán már nem is lehet semmi meglepetés abban, hogy egy XVIII. századi barokk püspök, Bíró Márton személyével kötöm össze a pedagógia tudományát. Megerősítésül még annyit, hogy az Ószövetségi Írásban 18-szor szerepel a tanítás = lekáh pl.: Deut 32,2: ~ *eső, harmat a pázsit számára...* - A zsoltairos és a bölcsesség-irodalom is szívesen él e kifejezéssel vagy szinonimáival. Az Újszövetségi Írás 411-szer használja azokat a kifejezéseket, amelyek a TAN szóhoz köthetők:

didaszkó = tanít: 103-szor;

didaszkalé; didákhé: 145-ször;

didaszkálosz = tanító: 19-szer;

máthetész = tanítvány: 244-szer.

Van tehát pedagógiai indíttatása is a Szentírásnak, és van szentírási indíttatása a pedagógiának is. Jézus Krisztus a korabeli és a rabbinikus hagyománynak megfelelően 30 évesen elkezd tanítani. Tőle egyáltalán nem idegen ez a HIVATÁS „*Ha nem lesztek olyanok ~ a gyermek...* Mt 18,3, „*Engedjétek hozzám a Kisdedeket*” Mk 10,14 stb.

A kereszténység már a kezdeteknél összeforr ezzel a hivatással, amely a PAIDAGÓGOSZ elkötelezettségét jelenti.

II. Biró Márton találkozása a barokk iskolával

FINÁCZY ERNŐ nagy neveléstörténeti művében arról ír, hogy a barokk terjeszti ki az újkori iskoláztatást. Ez a kor ad tanrendet, utasítást/tantervet, szabályzatot, egységes nevelést, oktatást a világnak. Konzerválja, vagyis megtartja, de fel is frissíti mindazt, amit az előző 600 év felmutatott Európában és hazánkban is.

Tagadhatatlan, hogy az iskoláztatás a humanizmus, a reformáció és a rekatolizáció (nem szeretem az ellenreformáció kifejezést használni) hármasságjának lép be az újkorba. Nézzük a legutóbbit: a rekatolizációt, annak is két nagy szárnyát, a jezsuita és a piarista iskolát. Padányi Biró Mártonra is ezek hatottak.

a) Jezsuita iskola

A Trentói/Tridenti Zsinat az egyház válasza a reformációra. Érdekes, hogy reformmással válaszolunk a reformációra. Korszerű lépés ez, kár, hogy keveset foglalkozunk vele. (1545; 1551; 1562-1563)

E rekatolizáció motorjai a *jezsuiták* = *Societas Jesu*.

Jézus Társasága, Jezsuita Rend: Élén a tüzeslelkű alapító, **LOYOLAI SZT. IGNÁC**. A XVI. század második felében már majdnem egész Európában ott vannak iskoláikkal (1548-ban Messinában az első, aztán Róma – Köln – Prága – Bécs). Helyi tantervekből tanítanak.

1548: Az afrikai Kongóban elemi népiskolát alapítanak. 1552-ben Indiában, 1575-ben Peruban. „*Regulae Collegium Indorum in Peru*” jelentésben arról számolnak be, hogy brazil illetve portugál énekeket gyakoroltatnak iskolájukban. Dél-Amerikában és Kínában való működésük azt igazolja, hogy Szent Pál után másodszer ők fedezik fel az inkulturációt. Szicíliai iskolájukban élő keleti nyelveket tanítanak.

1552: „*szükséges a szaracén és a török nyelv tanítása*”. Ki vette ezt komolyan rajtuk kívül, akkor, és talán később is...?

Népesek kollégiumaik az európai katolikus országokban, így hazánkban is Societas Jesu gimnáziumok sokasága alapítottak. Képzésük öt éves: (3+1+1) olvasás+ +grammatika+rethorika (logika+görög+héber). 1548-ban a messinai kollégiumban 3 éves latin, 1 éves humán és 1 éves héber/arab kurzust vittek.

HYERONIMUS NADAL veti fel először egy központi kerettanterv igényét – el is készíti. A képzés menete: *facultas linguarum* = gymnasium; filozófia; teológia.

zászlajára. Az igazgatói beszéd után az iskola tanulói szép kultúrműsort adtak irodalmi színpaddal, szavalatokkal, énekkarral, hangszerszólókkal. Jó érzés volt látni, hallani, hogy tudnak már ünnepelni is.

Versenyek

Az iskolai tradíciók között mindig rangos helyet foglaltak el a versenyek. Iskolánkban is fokozatosan fejlődött a házi versenyeken kezdődő, majd a városi, megyei és országos versenyeken folytatódó egészséges versenyszellem. Legtöbbször az irodalmi pályázatokon és a műfordítási írásos versenyeken vettek részt, de a tagozatos osztályok idegen nyelvi résztvevői is egyre több tanulót vonzottak a közös versenyekre. Sok városi és megyei győzelmet arattak a kállaisok, voltak, akik az OKTV-n bekerültek az első 10 közé. TANCSA ANDREA 3. helyezést ért el latin nyelvből, NÉMETH GYÖNGYVÉR kémiaiából 6. lett, TÚZA ÁGNES orosz nyelvből szintén 6. helyen végzett, magyar irodalomból KOVÁCS JUDIT 6. Nagyrészt vállaltak a szaktanárok az előkészítő, irányító és szervező munkában.

Bakonyi túrák, országjáró kirándulások

Tanévkezdéskor minden évben egynapos bakonyi túrára mentek a diákjaink. A programot osztályfőnökükkel együtt állították össze. A legkedveltebb útvonal volt vonattal Porva-Csesznekig, ott pihenő és bőséges, egymást kínáló tízórai. Ezt szerették a Cuha-patak partján, térdig érő nefelejcskek között elkölteni, ezután következett a gyalogtúra. Ha a Cuha kiszáradt, akkor a patak medrét képező lapos köveken ugrálás lett a sétából. A bátrabbak felmerészkedtek a vár romjainak tövéig. A romantikus lelkek virágot szedtek, koszorút kötöttek, fényképezkedtek. Négy év alatt megismerték, megtekintették Nagyvásonyot, Bakonyszentlászlót, Bakonybél, a zirci arborétumot, az apátsági könyvtárt, felmáztak az Odvaskőre.

Tanítványaink karénekesei, hangszeres zeneiskolai tanulói zeneileg kulturáltak voltak ugyan, de a zenetörténet nagy korszakainak nagy zeneszerzőit, a zenei műfajok jellemzőit nem ismerték eléggé. Ezt segítették megismertetni, és élvezetté emelni a *diákkoncertek*, ahol az előadásokat követték a példák. Itt is megtöltötték a színházat, és élményt kaptak az előadásokból és zenei együttesekből.

Divatbemutatókhoz diáklányokat gyakran választottak a szervezők lányaink közül. Ennek a kérésnek szívesen tettem eleget, nem hallgatván néhány „konzervatív megjegyzésre”. Iskolánk nőnevelő tevékenységét jól egészítették ki a divatbemutatók élményei. Segítették az ízlés, mozgás harmóniáját, a magabiztos megjelenést, fellépést.

A *családi életre nevelés*, benne a nők szerepe osztályfőnöki órákon történt: előadás és azt követő vita formájában. Valamennyien házasságban, házastárral kívántak élni, és gyermekeket nevelni. Érettségi találkozón mindig központi téma a gyermeknevelés örömei és gondjai. Én sokat járok érettségi találkozókra, és úgy tapasztalom, hogy ezeket az eszményeket a többségnek sikerült megvalósítania. Pedig heves viták folytak azokon a „családi órákon”. Ezek soha le nem zárultak: miképpen vezessük családi életünket; őrizzük-e meg egyéniségünket, keressük-e a magunk igazát, vagy pedig alkalmazkodjunk házastársunk és gyermekeink személyiségéhez, önfeladás nélkül, mártír szerep nélkül. Leányaink észrevétlenül ránevelődtek az önmegismerésre.

Névadó, jelvény, zászló

A Kállai Éva nevet hivatalosan 1958. szeptember 1-jén vette fel a négy éve működő Leánygimnázium. A tradíciók útjára lépve megkezdődtek az előkészületek a névadó ünnepségre, 1959. február végén tartottuk a névadót. Volt már nevünk, jelvényünk, amelyet OLÁH MÁRIA IV. osztályos tanulóink tervezett. Hasonlított sok régi iskolajelvényhez: sötétkék, fehér, arany díszítette az álló ovális alakú emblémát, de volt benne egyedi elem, a közepén aranyló Tűztorony. A jelvény nagytitok mása került az iskola

1555. Bécs a Societas Jesu Collegiuma = elemi + 5 latin osztállyal működik

1560-70: 4-5-7 osztályos gimnáziumok vannak pl. Miláno, Innsbruck, Olmütz stb.

A Societas Jesu nevelésfilozófiája: egészséges, harmonikus életre és életmódra nevelni. *Exercitium corporale + ludus* (pl.: fahordás, kerti munka, játék szerekekkel, ekkor tájt jelenik meg a sport szó is, fontos a színjáték: latin és honi nyelveken)

A XVI. században sokfélévé válnak a jezsuita iskolák.

Pl.: konviktus világi ifjaknak
szeminárium a kispapoknak
szegények kollégiuma

A nevelésben fontos szerepe van:

A *napirendnek*, ezt iskolai törvények szabályozzák.

A *tisztségeknek*, pl. DECURIO = 10-es csoportok vezetője (~ CENTURIO 100-as),
emulus = versenytársa valakinek (mindenkinek van!)

concentratio = versenyzés, versenyztetés,

locatio = elhelyezés pl.: lusták padjában, de eminensek is...

Adminisztrációs rendet és ügyrendet vezetnek be:

tanári *útmutatót*, *repetentst* = tanárképző intézményt, *konferenciát* = tantestületi gyűlést, *anyakönyvezést*, *személyi-*, és *törzslapot*, *osztálykönyvet*. A latinitás mellett fontos az anyanyelvesség: „*lingua regionis diligenter discenda*”. Fogalmazásokat, szónoklatokat anyanyelven is íratnak, mondatnak.

1579 Vilna: „a rendfőnöknek a helyiek kérésére orosz osztályt kell indítani”

Már az 1560-as években felmerül az egységes nevelés/oktatás igénye az egész rendre kiterjedően, 1586-ban kész tervek vannak, 1599-ben RATIO ATQUE INSTITUTIO STUDIORUM Societas Jesu dokumentum megszületett – „OMNES AD MAIOREM DEI GLORIAM”.

A RATIO STUDIORUM = TANTERV és UTASÍTÁS. 5 osztályos gimnáziumokat ír elő: schola infima grammatica, schola media gram. Schola suprema gram. schola humanitatis, schola rethoricae.

1-3. o. EMMANUEL ALVAREZ latin, görög könyveit használják.

4-5. o. eloquentiae illetve CYPRIANUS CUARES könyvét, klasszikusokkal.

Ők találták ki az írásbeli házi feladatot. A tanár másnap kijavította, miközben a DECURIO kikérdezett.

A CONCENTRATIOK párban és fél-fél osztály között folytak a vezéreket a legjobb latinos / görögös adta.

AKADÉMIAJUK a főiskola volt, 3 éves: 1. logika, 2. fizika, 3. metafizika

THEOLOGIA: 4 éves a képzési idő

Iskoláikat: „sokszínűség az egységben és az egység a sokszínűségben” – jellemezte. Ez az inkulturáció érdeme.

Pedagógiai eljárások, jelenségek az Societas Jesu iskoláiban:

JUTALMAZÁS, KITÜNTETÉS: favorizált eszközök, ünnepélyes keretek között nyilvánosan ismernek el

DISPUTATIO: viták, dialógusok a filozófus és teológus hallgatók számára. Ezeket kinyomtatták.

DECLAMATIO: klasszikus, esetleg saját mű szószéki előadása

ÖNKÉPZŐ KÖRÖK: önálló alakulatok, autonóm vezetéssel

DÍSZTEREM: ünnepélyek, színdarabok, nyilvános vizsgák színhelye, összeforrott a jezsuita iskoladrámákkal, amelyek a szellemtörténet és a magyar kultusztörténet büszkeségei

Fontos megjegyezni, hogy a Societas Jesu csak ott vállalt gimnáziumi működést, ahol a tanárok javadalmazása, existenciája biztosított volt. Tandíjat sehol sem vártak el, sem a gimnáziumi, sem az akadémiai képzésben!

Tanítás – tanulás – pihenés – sport (munka) – játék egységével biztosították, hogy diákjaik szép iskolaévekre emlékezzenek.

Testi büntetésre nem volt szükség, mert a disciplinák bensővé váltak, s ez a tény fegyelmezett. Feloszlásukig, 1773-ig a RATIO STUDIORUM szerint tanítottak, éltek világszerte. A RATIO STUDIORUM hatása a mai napig elkíséri az igényes oktatásra törekvő iskolatípusokat, az egész világon, akár bevalljuk, akár nem.

b) Piarista iskola

Az alapítója **KALAZANCI SZT. JÓZSEF**, spanyol-aragóniai származású, arisztokrata, három doktorátussal rendelkező, szociális indíttatású „krisztushordozó” személyiség. 1597-ben Róma szegénynegyedében alapít iskolát, „Schola Pia” néven, majd VIII. Kelemen pápa engedélyével Congregatióban működnek, CONGREGATIO SCHOLARUM PIARUM címen, a szentanya javadalmazásából, és 1622-ben születik meg a Rend: ORDO CLERICORUM REGULARIUM PAUPERUM MATRIS DEI SCHOLARUM PIARUM (Istenanyáról elnevezett Szegény Szerzetes) Szabályozott Papok Kegyes Iskoláinak Rendje. 3+1 fogadalmat tesznek. A 4. a nevelésre-oktatásra vállalt, életre szóló kötelezettség. Terjedésük iránya Itália, Hispánia, Ausztria, Cseh-Morvaország, Lengyelország, Magyarország.

A szalagavatást a harmadikos osztályok szerkesztették, játszották, ők terítették asztalt, ők kezdték komoly szavalatokkal, folytatták ironikus, szatirikus, torz tükrömutogatással, diákcsínyek az irodalomból és saját négyévi élményeikből. Soha nem hiányoztak Karinthy és a szívszorító Molnár Ferenc fiúi.

Nem lévén az iskolában szigorúan vett matrózból, a fiúk sötét öltönyben, nyakkendőben ünnepélyeskedtek, bezzeg a mi lányaink osztályonként „divatbemutatót” rendeztek. Sok vita előzte meg egy-egy osztály ruhaválasztását, minden osztály más-más ruhakölteményben pompázott, de osztályon belül szinte uniformisba öltöztek. Volt ott kiskosztüm, Chanel-jellegű kétrészes, földig érő empire, biedermeier csipkegallér, kékfestőanyagból puffos ujjú „Dirndli” ... Nekem legjobban az az osztály tetszett, amelyik hosszú fekete szoknyát és magas nyakú fehér blúzt öltött, hozzá magasra fésült „Schodfot”. Szépek voltak, elborították őket a virágok.

A ballagás Veszprém városának és környékének családi ünnepe volt. És ezt a szép „virágkarnevált” követte este a *Ballagási bál*. – Akkoriban csak a mi iskolánk rendezett ilyen „májusi bált”. Sikeres volt, mert minden koedukált iskolából sereglettek a fiúk ...

1961-ben a városban állandó társulat lett a *Petőfi Színház*. Az iskola tanulói állandó bérletet váltottak. A többség szívesen járt színházba, lelkesen tapsoltak és rajongtak a kedvenc női és férfi művészek iránt. Felmérést végeztem minden osztály bevonásával. Sok kérdésre adott válaszaikból már képet lehetett rajzolni a vidéki városok diákjainak és családjuknak színházi kultúrájáról. Már javában működött a Petőfi Színház, amikor kikerekedett egy háromjegyű szám: a tanulók többsége akkor volt először színházban, amikor elsős korában végignézte a Kállai-bérleteseknek tartott előadást. Jó lépés volt a bérletrendszer bevezetése, ez tudta csak pótolni a hiányokat.

A színészek évente két alkalommal is megjelentek iskolánkban, szavalatokkal, monológokkal, dialógusokkal, jelentekkel adtak elő keresztmetzetet és tömör elemzést a színpadi művészetről.

A kulturált szórakozás kialakítása a családi élet tartalmának szokássá és hagyománnyá vált formáinak megteremtését és átadását segítette elő.

Az egykori két egyházi ünnep: Mikulás és Karácsony bevonult a családok körébe falun is, városban is; a XVII-XVIII. sz. iskola-drámáiban pedig bevonult az iskola. A „Csíksomlyói Passió” keresztmetszetét a mi iskolánkban is előadták HORVÁTH JUDIT tanárnő vezetésével és rendezésében. A tanulók nagyon élvezték a felszabadult szöveget, az éneket, a táncot. A két ünnep előtt az iskolában is megrendezték minden osztályban, táblarajzzal, ajándékozással.

Éveken át volt ennek a Mikulás-ünnepnek egy kedves, családias formája. A tantestület kisgyermekait (14 éves korig) meghívták, és a tanulók gondoskodtak magas termetű, hiteles Mikulás apóról, aki angyali lények és a Főkrampusz kíséretében jelent meg. Mikulás apó mély hangon üdvözölte a gyerekeket, a Krampusz talpig feketében csörgette láncát és suhogtatta virgácsát. Az Apó felolvasta a kis papírtekercsekre írt erényeket és gyarlóságokat, majd átadta tetszetős csomagolásban az édességeket.

Ezt követte a játék: a nagylányok együtt játszottak a gyerekekkel. Volt itt kreativitás is: a kislányok énekeltek, táncoltak, a fiúk lementek hídba, bukfenecetek, cigánykerekeztek, volt kötélhúzás, távolugrás és a szép piros tömött zacskók egyre laposabbak lettek. A játékvezetők között éveken át TÚRÓCZI MARI volt a legötletesebb tanárnő, teljesen azonosulni tudott a gyerekekkel.

A karácsonyra minden osztály külön készült. Illatozott az egész épület a fenyőfáktól, csilingeltek a csengők, szóltak a komolyzenei és népi énekek. Házi mézes sütemények csüngtek az ágak végén. Felolvasták az idevágó fejezetet az Evangéliumból, Andersen meséit olvasták fel, Ady, József Attila verseket idéztek fel a költők karácsonyi hangulatából. Angol, francia, német, orosz, latin szövegek dallamai szóltak lemezekről.

A két legszebb rendezvény minden évben a búcsúzás ünnepe volt: a szalagavatás és a ballagás. A szalagavatás búcsúzás volt a diákévektől, a ballagás pedig az egész iskolától, a testet-lelket nevelő „Alma mater”-től.

A Scholarum Piarum jellegzetességei:

- cselekvő szociális érzület
- nincs származási előítélet
- hatéveseket kezdenek tanítani
- 3 alsó, 6 középfokú osztállyal dolgoznak
- a szülőket is nevelik, tanítják
- saját könyvet adnak a gyermekek kezébe
- fontosak a természettudományok, a matematika, az anyanyelv és a továbbtanulás

Firenzei iskolájukban mindössze ~ 6% az arisztokrata gyerek, a többiek szegények és proletárgyerekek, kevés a polgári származású közülük.

A tanító- és tanárképzést, valamint a gyakorlati képzést programjukba veszik.

Alapítványokat tesznek, pályázatokat írnak ki tanítványaiknak. A kiírók rendszerint a tanárok, akik saját zsebükből fedezik a pályadíjakat. (Az OTDK elődei ezek, a műfaj leginkább esszé.)

Önképzőköröket működtetnek, melyekben előadások, tánckultusz, kultuszérték, ének-és zeneképzések folynak, és virágozik a diákszínjátás.

A szülőket bevonják az iskola életébe.

Folyamatosan reflektálnak saját munkájukra.

Honi nyelven kommunikálnak, a nyelvtan, az irodalom, a hazai és világtörténelem főtantárgyak lesznek.

Évkönyveik, kiadványaik, saját szellemi és nyomdatermékeik vannak.

Erősségük a gyakori tanulmányi és rekreációs kirándulások szervezése.

*

Pillantsunk be most Padányi Biró Márton egykori nyitrai piarista gimnáziumának tanulmányi rendjébe! (XVIII. század, 70-es évek, Biró halála utáni időszak ez, de szinte mindent elárul a XVIII. századi piarista képzésről)

„Jó erkölcsben, nemes tanulmányokban nevelni.” (1774.) Továbbá: de.: 2,5 óra, du.: 2,5 óra tanulás. (Latintanítás, helyesírás, történelem, földrajz, kronológia – életkor és tudás szerint adagolva. A funkcióerőtlenség szabályával tisztában voltak, azt követték... A mai könyvszerzőinkről is elmondható ez?)

Heti két nap „tanítási szünet” – rekreációs napok: szerda és péntek. Szerdán szépírást, pénteken számtant azonban kellett gyakorolni.

Negyedéves vizsgákat tettek, nyilvánosan. A szónoki-erkölcsi gyakorlatokat, melyeket az igazgató szerkesztett, dialógusszerűen kellett betanulni, előadni.

Az erkölcsi nevelés terén: az ókori szerzők műveivel paradigmákat tanítottak meg. Pl.: Epiktetosz, Cicero, Aiszoposz, Horatius, Caesar stb. művei. Általában 700-1000 diákjuk volt évről-évre. Ilyen tehát az élet a nyitrai piarista gimnáziumban a XVIII. század utolsó harmadában.

III. Biró, a barokk püspök és kora

a) Szellemtörténeti, pasztorál pedagógiai háttér

Mielőtt rátérnénk Biró Márton személyes működésére, tanácsos talán egy pillantást vetni a hazai barokk történetére.

Az első nagy rekatolizátor OLÁH MIKLÓS (1493-1568), akinek érseksége alatt 1561-ben letelepedtek Nagyszombaton a jezsuiták. Előző évben tartott Oláh zsinatot. Elindul tehát a Societas Jesu karrierje hazánkban is.

PÁZMÁNY PÉTER (1520-1637) 1587-ben lép a jezsuita rendbe, 1635-ben alapít egyetemet Nagyszombaton. Jövedelme jelentős részét iskoláztatásra, iskolákra fordítja. Neveléstörténeti szempontból nemcsak prédikációi, hanem az „Ifjaknak istenes neveléséről” írott munkája is fontos. Ebben a példa – szülői önpélda, az istenfélelem és büngyűlölet, az erkölcsi élet és a gonoszság, fenyítés (ami nem a testi fenyítés) fontosságáról ír.

Az újkori szerzetesrendek, valamint a reformáció és a katolicitás egésze között is kialakul a szellemi, erkölcsi rivalizáció, amely az iskoláztatás terén karaktert ad a barokk népművelésnek.

Jeles szellemek működnek hazánkban: FALUDI FERENC S. J. (1704-79), HATVANI ISTVÁN (1718-86). Megerősödik a Debreceni Református Kollégium. Erős már az európai filantropizmus, ROUSSEAU, SALZMAN, I. KANT... hatása.

Ebben a szellemtörténeti atmoszférában tűnik fel, működik Padányi Biró Márton, aki egyház-és pápahűségével, elkötelezett magyarságával és császárpártiságával markáns, talán a legmarkánsabb alakja a Pázmány utáni barokk generációnak.

iskolák számára. Minden évben jelen voltak a kállais lányok szólistái, és csoportjai. Legnagyobb sikerünket 1962-ben értük el. Az 1954-ben létesített leánygimnázium – ekkor még csak egy 8 éve létező iskola – a 64 résztvevő középiskola közül a 9. helyezést tudta elérni. A négy éven át mindig aranyérmet hozó két szavalónk nevét meg kell említenem: egyikük DR. HARSÁNYI ILDIKÓ, a Petőfi Rádió „Nívódíjas” munkatársa. Vele még mindig levelezek, négy éven át tanára voltam. A másik örökös aranyérmes DR. KISFALUDY ZSUZSANNA orvosnő, aki már többé nem nyerhet semmiféle kitüntetést, semmiféle elismerést, csak iskolatársai, tanárai szívében maradt meg emléke. Nem hagyhatom ki a mozaikokból azt a hosszú táviratszöveget, amelyben GERTLER VIKTOR rendező engedélyt kér, hogy a két fent említett tanulót hivatalosan engedélyezzem próbafelvételekre felutazni Budapestre.

Nagy sikerrel szerepelt az 1962. évi Helikonon még az énekkar, hangszeres szólisták és egy remek irodalmi színpad, amelyet NAGY VALÉRIA, a tantestület magyar tanára tervezett, szerkesztett és rendezett. Címét: „Nők szép szabadsága” egyik szakfelügyelőnk, DR. JÁNKY ISTVÁN, keszthelyi tanár rögtönözte a próba megtekintése után. Meg is tartottuk, így ebben a formában, mert tetszett mindenkinek.

1970-ben és 1972-ben sikeresen szerepelt az énekkar Grazban KOLLÁR KÁLMÁN vezényletével.

A városi és a megyei bemutató versenyeken egy modern csoporttánc trikóban szerepelt fényeffektusokkal, címe: „Ritmikus táncmozaik”; harmonikus, nőies, jó zenei választású, „korunk tánca” volt, szerzője és betanítója MEGYERI JENŐNÉ, LÍVIA NÉNI. Ő is már csak emlékeinkben él. A labdasportban és vívásban sok aranyérmet szereztek lányaink, CSABA IRÉN és a TANTOS IKREK. Hétfő reggel rövid versenyeredmény-beszámoló volt, oklevelek, érmek, serlegek bemutatása. Szép sportbemutatókat szerveztek lelkes testnevelőink: KIS DEZSŐNÉ KATI NÉNI, NÉMETH CSABÁNÉ és BÁBÁN FERENC; férfi testnevelőnk az akarat és bátorság jegyében megtanított mintegy 200 tanulót szaltózni. Németh Csabáné Erzsébet néni az iskola kézilabda csapatát gyakran vezette győzelemre.

Az oktatás koedukált rendszere nem oldotta meg a „nőnevelés” gondját. A lányok testi felépítése, érzelmi élete, szerepe és feladata a családi életben, pályaválasztása ... külön figyelmet, elemzést, módszereket, tematikát kívánt.

Iskolai rendezvényeink, házi ünnepeink, a tanórán kívüli ismeretszerzés formái kialakultak.

Szeptember 12. Mária névnapok: körbeáll az egész iskola, ének, diák-köszöntő, virág, válasz; ha órán volt, az egész osztály mint tanárát köszöntött, én viszont köszöntöttem a Mária nevet viselőket.

Nyelvi tagozatos osztályok: orosz és francia.

Házi versenyek minden tanult nyelvből, városi, megyei, OKTV részvétel. Mindig jelen voltam, mint a zsűri elnöke.

Műfordítási házi versenyek és megyei versenyek, novella- és versfordítási versenyek.

Filmesztétika: Budapesten előkészítő tanfolyamok, napi három-négy filmtörténeti értékű film vetítése, előadások, filmelemzés, MAGYAR BÁLINT színház- és filmtörténész, NEMESKÜRTI ISTVÁN, BÍRÓ YVETTE ... Vizsgák fél-évenként. Iskolánkat kijelölték filmesztétika oktatására. Első évben én tanítottam, majd a magyar szakos tanárok. Az ő számukra továbbképzést tartottam, a tanulóknak pedig szakkört vezettem. Az egész iskola a városi Filmszínházban nézte meg a kijelölt filmeket, évente négy alkalommal. Jómagam kb. 50 alkalommal tartottam filmkluboknak, iskoláknak, nyugdíjasoknak ún. rövid ráhangoló előadást a vetítendő film filmnyelvi eszközeiről, újszerűségéről, műfaji jellegzetességeiről, nagy filmszínészekről – Greta Garbo, Chaplin.

Keszthelyi Helikon (1817 – DUKAI TAKÁCS JUDIT költőnő ünneplése).

Középiskolások számára 1957-ben megtartott Helikoni Ünnepeken már részt vett a leánygimnázium szavalatokkal, énekkarral: első fokú dícséretet kaptak és átvehettek egy szép herendi porcelán szobrot. Ekkor még minden évben egy hétig tartó diákfesztivált rendeztek a dunántúli

SZIKLAY A *Római Katolikus Egyház története Magyarországon* (1902) című művében így ír a hazánkban munkálkodó barokk főpapság vallásosságával kapcsolatban:

„A vallásos buzgalom ébresztésére sokat tett a püspök példája, – azt mondja egy 1742-ben, Amszterdamban megjelent könyv – különösen a püspökök éltek olyan példás módon, hogy szinte közmondássá vált a magyar püspökök szentsége. E kitűnő egyházfők elsői voltak: ESTERHÁZY IMRE esztergomi, CSÁKY IMRE kalocsai érsek, ERDŐDY egri, BÍRÓ MÁRTON veszprémi püspök, akit halála után tényleg szentnek neveztek a veszprémiek, és szent életének hagyománya ma is él a nép között.”

A kor történetének kiemelkedő alakja MÁRIA TERÉZIA királynő (1740-1780) is. A Dietán a már említett Esterházy áll ki a királynő mellett. Az ő szavára kiáltanak „*vitam et sanguinem*”-et a csatlakozó magyar nemesek, és biztosítják II. Frigyes ellen a királynőt hűségükről. Püspökök, apátok, káptalanok, monostorok állítanak lovas-ságot.

A rekatolizációs folyamatok felerősödnek. A ruténok és az aradi románok is *unitus*ba lépnek a pápával. A reformátusok panaszt tesznek a királynőnél, mert a hitgyakorlásban korlátozottnak vélik magukat. (Jócskán vannak túlzások mindkét oldalon...) Mária Terézia nem igen enged nekik. Fiához, (a későbbi II.) JÓZSEF-hez így ír:

„...*épp a tolerancia és közömbösség ásnak alá mindent... semmi sem oly szükséges és üdvös, mint a vallás... megengeded, hogy mindenki saját képzelete szerint tervezze... (vallásosságát). Ne legyen üldözés, de még kevésbé közömbösség vagy toleranzmus.*”

A királynő nem egyszer helyezkedett szembe egyházfiakkal (mint Mátyás király). Létrehozta a 10%-os vallásalapot, 3570 főben állapította meg a szerzetesség, 191-ben a remetesség numerus clausus-át.

Azonban hatalmas egyházi építkezésekbe kezdett (Eger: Liceum, Debrecen: Református Kollégium, Nagyvárad: Püspöki Palota, Vác: Migazzi építkezései, Irgalmas Kórház...).

Visszahozatja a Szent Jobbot Raguzából, ellenzi a Societas Jesu XIV. KELEMEN általi eltörlését. Megerősíti a piaristákat: „jó tanárookra szükség van”, és átmenti a jezsuiták vagonát, saját jogán foglalja azt le.

Püspökségeket alapít pl.: Rozsnyó, Besztercebánya, Székesfehérvár, Szombathely... Nagyszombatban orvosi kamarát hoz létre – áttéteti Budára, majd Pestre (1780). 1776-ban a Societas Jesu iskoláit királyi gondoskodásba veszi – kész rendszert vesz át. A gimnáziumi igazgatókat ő nevezi ki. Az 1777-ben megszülető *Ratio Educationis* célja a vallásos, jó állampolgárok nevelése. A *Ratio Educationis* mögött ott áll a RATIO STUDIORUM, hatása jól kimutatható.

Ennek a XVIII. századnak a gyermeke Bíró Márton.

b) Biró Márton életrajzából

A Csallóközi Padányban született 1696-ban, gyerekeveit Alistálon töltötte. Majd özvegy édesanyja a református kisfiút Jászárokszállásra vitte, katolikus közegebe.

Első találkozásai a pedagógiával az iskolákhoz köthetők. Győrben, Pozsonyban járt a jezsuitákhoz. Nyitrán piarista diák lett. Innen felvételizett a veszprémi szeminárium-ba, hogy kispap lehessen. Ekkor született a legendás chronostichon is, keze nyomán:

„Martinus Biró quamvis sit egentior Iro
Attamen egregio par cupit esse viro”

(Biró Martinus, aki nyomorultabb mint Irus
Akit ti elküldtetek, vágyik reá és ott lesz köztetek)¹

Az elkeseredett, sikertelen felvételi után verset írt Biró kilétét a felvételiztető atyák egyike kiderítette, visszahozatta, s felvétette a tehetséges fiút. Így lett veszprémi kispap. Innen küldte VOLKRA JÁNOS Nagyszombatba, a jezsuita egyetemre, a *Rubrorum*-ba.

Mit tanulhatott Biró a *Rubrorumban*?

Filozófiát = metafizikát, logikát, etikát és fizikát.

Teológiát = polémiát, kazuisztikát, exegezist, kánonjogot, hébert, görögöt, történelmet, retorikát.

1722-ben „Tavasznnyílás napján”, március 21-én szentelték pappá, aztán 1723-tól Bicskén plébános, ahol *reerecta et restaurata*³ lett a plébánia és az egész környék, amit a protestáns testvérek csak így említenek „baj, zűrzavar, harc, elkeseredés”.

Biró szabályoz és személyes példával jár elő a környék plébánosai számára: kiváló rétor, precíz adminisztrációt, anyakönyvezést vezet, fáradozik a rekatolizációban (Életében személyesen 145 főt térít vissza; püspöksége alatt 3774 fő katolizált.)

¹ saját fordításom – értelemszerű

² PEHM írja így.

³ felemelve és visszaállítva

Emlékek

Az ötvenes években sok új középiskola létesült Magyarországon. Így nyílt meg egy új gimnázium, az Általános Leánygimnázium az 1954/55. tanévben DR. BORSI LŐRINC tantestületével. Két év után önállósult az új gimnázium és 1956/57. évben nyílt meg hét tanulócsoporttal: 3 első, 2 második és 2 harmadik osztállyal. 1956 nyarán bíztak meg engem az igazgatói feladat ellátásával. Kialakult a tantestület, részben már ismerős, részben új, fiatal tanárokból.

Az új iskola a Várban az ún. *Agg Papok Házában* kapott helyet. Már itt is tanteremhiánnyal kellett megküzdenünk és ez a küzdelem végigkísért bennünket 21 éven át. A Várban csak egy évig voltunk. 1957 nyarán átköltöztünk a Szeglethy u. 6., az egykori Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetének épületébe. Az eddig itt működött Állami Óvónőképző megszűnése után a könyvtári állomány jelentős részét át kellett adnunk az akkor megnyíló Soproni Felsőfokú Óvónőképző Intézetnek.

Hazánkban már több évszázados hagyományokkal büszkélkedő középiskolák oktatták és nevelték a fiúkat; ilyen iskolák nem voltak lányok számára. Ez a „magyar nőnevelés” ügye-gondja a XIX. században várt megoldásra. Ismerjük ezeknek a művelt nőknek a nevét: TELEKI BLANKA, LEÖWEY KLÁRA, VERESS PÁLNÉ BENICZKY HERMINA. VERESS PÁLNÉ iskolaalapító volt, nevét a jeles budapesti gimnázium viseli (1958 – védett név, ma már más középiskola is névadójának választotta). Sokféle elnevezése volt ezeknek a homogén nőiskoláknak, amelyek egy ideig 6 osztályosak voltak, majd 8 osztályossá váltak, mint a fiúiskolák, érettségi bizonyítványt adtak, felsőbb tanulmányokra készítettek elő és jogosítványt adtak erre. Sokáig homogén leányiskolák maradtak; hazánkban a koedukáció az államosítás után vált teljessé.

A vezetésem alatt – 21 éven át – álló gimnázium 1978-ban vált koedukált gimnáziummá (testnevelés órán azonban homogén leány-, illetve fiú csoportok sportoltak).

MOZAIKKÉPEK

a volt Kállai középiskola életéből

Prológ

*Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Kedves Kollégáim!
Szeretett egykori Tanítványaim!*

Ezen a neveléstörténeti konferencián, a veszprémi nőnevelés 150. évfordulóján tisztelettel köszöntöm a vezetőséget és mindazokat, akik a messzire nyúló téma feldolgozásában, a konferencia előkészítésében, programjában részt vettek.

Köszönöm a felkérést és megbízást, hogy az én hányatott sorsú középiskolámról képet rajzoljak. Nem is rajzoljak: összerakosgassak, emlékeimből előhívjak, és ha töredezetten is, de elképzelhető kép legyen belőle. Kissé aggódva, mert tartok tőle, hogy ez a kép inkább hasonlatos lesz egy kaleidoszkóphoz, mint egy ortodox mozaikképhez. Kevés időm volt az összegyűjtött anyag elrendezéséhez és egy kicsit megfogyatkozott az erőm is. De megpróbáltam szerény elmesélésemben a múlt időt megállítani, és jelenné idézni.

IV. A pasztorálpedagógus Biró működése

Ha egyetlen jelzővel kellene illetni Biró pedagógusi munkásságát, akkor azt mondanám: *pasztorális*. Ennek a pasztorális pedagógiának egyik különösen hiteles területe a papnevelés. A teológiában a pedagógia u.i. megkeresztelődik, és így lesz belőle *pedagogia pastoralis*. Evangéliumi indíttatású ez a pedagógia, és *krisztocentrikus*.

a) A papnevelés és Biró Márton

A veszprémi szemináriumot 1711-ben VOLKRA JÁNOS OTTÓ püspök alapítja. A neveléssel a piarista rendet bízza meg; s e célra 14.000 korona alapítványt tett. 1720-ban azonban meghalt, és 1722-ben megszűnt a Szeminárium. Csak 23 év múlva támad fel az intézmény, Biró Márton 30.280 korona alappal indítja újra, ismét a piaristák vezetése alatt. Az alapítvány kamatai kevésnek bizonyulnak. Márton püspök saját vagyonából áldozott, de nem tudta jogilag megszerezni elődje, ACSÁDY hagyatékából azt az egyharmadot, amit az óbudai prépostság javadalma jelentett volna. A veszprémi szeminárium anyagi helyzete csak 1790-től kezdett stabilizálódni, és csak RANOLDER JÁNOS, majd HORNIG KÁROLY püspöksége alatt került biztonságos keretek közé.

Azonban már Biró Márton is különös gonddal viseltetik szeminaristái iránt.

Már helynökként feléleszti a szemináriumot. Kispapjait lakásában helyezi el, 12 kispapjáról személyesen gondoskodik, egy fedél alatt él velük, asztalánál esznek. Ő veszi be a tantárgyak sorába a dogmatikát. Ő állítja össze hárszabályukat, ő jelöli ki a prefektust számukra, akinek fizetését 100 Ft-ban állapítja meg. A szeminárium szívügye Birónak, de helynöke, LENTHY is sokat tesz érte. 1750-ben 21 jelentkezőből tizet vesz fel, köztük kálvinista megtérteket is. Örül nekik! 1761-ben a Stephaneumban 2, a Rubrorumban 10 és végre Rómában is 1, Nagy Ignác nevű kispapja tanul, aki Nagyszombatból, a Rubrorumból kerül a Germanicumba. Rómából a Sorbonne-ra megy továbbtanulni. Biró a kispapok disputáin igyekszik személyesen részt venni. Akár opponensként is, akár azon az áron is, hogy a pozsonyi diétán hiányzik. Pl.: gr. Keglevich doktori disputáján így opponált. Márton püspök 129 kispapot nevelt, a saját lakásán tíz évig laktak szeminaristái, szerette, tisztelte, becsülte az ifjúságot!

Ezekiel indította el: „*Ami elveszett, felkeresem, és ami elhajatott, visszahozom, ami megsérült, bekötözöm, és ami erőtlenséget, megerősítem, ami kövér és erős, megőrzöm*”.

(Ezek. 34,12-16)

b) *Visitatio canonica* – iskolák

A visitációs jegyzőkönyvekből, a „De schola” címszavak igazolják Bíró „iskolapolitikáját”. Veszprémben katolizálja a protestáns iskolákat, s a Piac téren szervez elemi iskolát, 500 Ft-ért vásárolja meg az ingatlant, már 1745-ben. Vanyolán és Gecsen a református mestereket (tanítókat) visszaparancsolja (földesúri jogán), Mezőkomárom – Bozokon pedig beviszi a mesterét a szintizta protestáns faluba, hogy „legyen az egyház őrállója”. A „hitvallásos tanítón sok múlik”, írja Pehm is. Bíró Márton az iskolák javára 2800 Ft-ot végrendelkezett.

Pillantsunk be most egy-két *visitatio canonica* dokumentumába. Bíró vizitációs rendszerezettek, szempontok alapján történtek. Két alapvető szempontja volt: a *status* és a *teendő* – ez minden dokumentációban kimutatható. Nézzük:

Gógánfa 1746. A 8/5. 35.o. „Gyerekek után 25 dénár/ffő fizetnek a ludimagisternek évente. Van megfelelő terem, az iskola patics, alkalmas gyerekek tanítására... Az iskola feljavításra szorul, elég nagy kertje van.”*

Keszthely 1746. (4.o.) 359-362.o. „A ludimagistert Chullin Jánosnak hívják, megfelelő lakása van, 15 dénárt kap gyerekenként egy évre, 50 dénárt a közösségtől, fizetése még 34 dénár, természetben kap 32 pozsonyi mérő gabonát ez 32 dénárt tesz ki. Van 5 ekényi szántója, 7 urna bort kap, ez 8 dénárt tesz ki. A halottak elharangozásáért 30 dénárt kap. Négy halott 1 Ft 12 dénárt jelent.”

Nemesbük: u.o. „Borda Márton a tanító, rozoga lakása van, kicsi a kertje, növendéke egy sincsen. 30 házaspártól 3 dénár/pár a járandósága, összesen: 1 Ft 30 dénár. 111/4 pozsonyi mérő gabonát, harangozásáért 6 szekér tűzfát kapott.”

Bíró 87 plébániát alapít vagy újraalapít, kora egyházmegyéjének egyharmada öt dicséri! Dokumentálható, hogy Fejér megyében 7, Somogyban 5, Veszprémben 16 község tőle kap iskolát (összesen 28 falu!). A 87 plébániából 48 új, 39 helyreállított. Veszprém megyében 6, Somogyban 2, Zalában 1 protestáns ludimagistert űzött el.

A jezsuitáknak azért adott birtokot az egyházmegyéje területén, hogy ne csak a pasztorációval történjenek, hanem iskolákat is emeljenek.

* (A fordításban dr. Körmendy József prépost-kanonok úr segített. Ő közölte, hogy ekkor még mintegy 120 fatemplom volt az egyházmegyében.)

- ¹⁶ A női pariskolai képzés csak 1933-ban indult meg az Irgalmas Nővérek irányításával és az 1948-ban történt államosítással szűnt meg.
- ¹⁷ DARNAY-DORNYAY BÉLA (1887-1965) földrajzi és művészettörténeti író, múzeumigazgató; LACZKÓ DEZSŐ (1860-1932) geológus, múzeumigazgató, tankerületi főigazgató; NYERS LAJOS (1906-1953) történész; RÉDL REZSŐ (1895-1942) botanikus, ZSIGMOND JÁNOS (1865-1936) földrajzi utazó, író. Az intézményben számos egykori és közelmúltbeli tanár emléktáblája látható.
- ¹⁸ Az intézmény történetéről ld. IFJ. BORSI LŐRINC: *Veszprém város iparoktatásának története a hazai iparoktatás tükrében*. Veszprém, 2000.
- ¹⁹ 1949-től 1950-ig valamennyi szakképző iskolát gimnáziumnak neveztek a képzés jellegének megfelelő jelzővel ellátva. A hagyományos gimnázium megnevezés általános gimnázium lett.
- ²⁰ A megye ipari struktúrájának gyors változását követték a szakjellegű középiskolák profilváltásai, s ugyanez volt tapasztalható a szakmunkásképzők esetében is.
- ²¹ Az intézmény történetének összefoglalása: IRÁNYI LÁSZLÓ: *A Veszprémi Ipari Szakközépiskola és Gimnázium jubileumi évkönyve 1949-1999*. Veszprém, 1999.
- ²² „...hosszabb távon biztosított a veszprémi Zeneművészeti Szakközépiskola differenciált beiskolázása a Dunántúl meghatározott területén. A szoros értelemben vett zeneoktatói profil bővítése mellett a szakközépiskola a megyeszékhely és a megye zenei életének minőségi javítását is hivatott teljesíteni.” - olvasható a megyei tanács 18/1983. sz. alapító rendeletében.
- ²³ KÁLLAI ÉVA (1917-1957) munkásmozgalmi személyiség volt.
- ²⁴ Irodalom: GAÁL RICHÁRD: *A Padányi Schola Catholica 150 éves jubileumi évkönyve 1854-2004*. Veszprém, 2004.

- ⁷ Működéséről – a kutatások hiánya miatt – kevés adattal rendelkezünk.
- ⁸ Csak néhányan közülük az 1900-ig tartó időszakból: 1765-1767 közöttől BENYÁK BERNÁT (1745-1829) író, egyetemi tanár, aki először vetette fel az állami tanárképzés bevezetésének szükségességét; 1885-1895 közöttől BOLGÁR MIHÁLY (1861-1895), aki geológiai és hidrográfiai kutatásokat végzett a városban, s tanulmányai alapján építették meg a város első vízvezeték-rendszerét; 1757-1759 és 1761-62 közöttől CETTO BENEDEK (1731-1799) történész; 1778- 1881 közöttől HÉVIZY JÁNOS (1854-1901), a Veszprém c. lap munkatársa, helytörténeti írások szerzője; 1844-1848 közöttől HORVÁTH PIUS (1809.1901) tankönyvíró, aki 1848-ban a veszprémi nemzetőrség táborig lelkésze volt; 1862-1867 és 1869-1872 közöttől IVÁNYI EDE (1821-1900) történész, szakíró, a vármegyei múzeum megalapítása gondolatának felvetője, első tervrajzának elkészítője; KESZTHELYI LÁSZLÓ, aki az 1774-75. tanévben volt a gimnázium igazgatója. Hazánkban ő ismertette először Newton tanait és még számosan mások.
- ⁹ 1890. évi 30. törvény a gimnáziumi tantárgystruktúra és a tantervek módosításáról; 1891. évi 15. törvény az óvodákról, az óvónőképzésről; 1891-ben megalakul a *Magyar Pedagógiai Társaság*, amely folyóiratával, a *Magyar Paedagógiával* teoretikusan és praxis jelleggel is egyik fő színtere lett az oktatás-korszerűsítési folyamatnak; 1893: új tanoncskolai tanterv; 1895 új tanterv és szervezési szabályzat a középszintű (felső kereskedelmi) iskolák számára; 1895: nők is felvehetők az egyetemek bölcsészeti és orvosi karaira; 1896: intézményfejlesztési program ezer iskola felépítésére stb.
- ¹⁰ A tanítónőképző a veszprémi *Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete lányliceuma* volt. Utóda 1948-ban az Állami Leányliceum és Tanítónőképző Intézet lett, amely 1958-ig működött. Az elődintézet története még megíratlan. A közelmúltban – nyugdíjasként – a város általános iskoláiban még dolgoztak olyan tanítónők vagy tanári képesítést később szerzett pedagógusnők, akik e képző diákjai voltak. Mindig szeretettel emlékeztek vissza az ottani, a tanítói munkára történő felkészítésükre, a vallásos nevelés erkölcsmegetartó erejére, a tanárnők és tanárok emberséges nevelő munkájára.
- ¹¹ Működésének történetét a centenáriumi évkönyv tartalmazza. MEGGYES ISTVÁN szerk.: *A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola centenáriumi évkönyve*. Veszprém, 1995.
- ¹² Wlassics Gyula miniszter 33.442. sz. engedélye 1895. július 17-én. Az augusztus 20-án kelt 44.001. sz. rendelet alapján lett az ilyen típusú intézmények megnevezése felsőkereskedelmi iskola.
- ¹³ KERKÁPOLY KÁROLY (Szentgál, 1824-1891) egyetemi tanár, pénzügyminiszter.
- ¹⁴ Ez ma a Kossuth Lajos Általános Iskola épülete.
- ¹⁵ VARGA JENŐ (1879-1964) egyetemi tanár, közgazdász.

c) A vallási kultusz pedagógusa

Márton püspök pedagógiai kultikus érzékét igazolja az az erőteljes Szentháromság-kultusz, amely működése alatt nemcsak egyházmegyéjét, hanem az egész Dunántúlt átszította, amelyet ő maga hozott Budáról. A rekatolizációk jelentős része ennek is köszönhető. „Reggelente a nép összejön és mondja a szentest: szent, szent, szent a Seregek Úra, Istene, teljes az ég és a föld az ő dicsőségével!...” Nagyszerű imádság ez, a protestáns szívekre is hat. Megtérői között horvátok, németek és unitáriusok, ortodoxok, sőt zsidók is vannak (18 fő!). Két református lelkész is katolizál.

A szentek kultuszát is népszerűsíti és elmélyíti. Bíró jól tudja, hogy a szentek pedagógiai vonzereje példakép voltuk következménye. Szent Vendel életrajzát személyesen írja meg. Szent Márton ereklyéjét Rómából megszerzi. Szabályozza a körmeneteket és a közterületeken a viselkedést, „...*hogy ne hullogjanak, ne trágárkoggyanak*”. A Veni Sancte és a Te Deum mondása évről évre kötelező plébániáin.

Szociális cselekvőkészségét a sümegi palotájában működő valóságos kis árvaházgyerekmenhely bizonyítja.

d) A prédikációk pasztorálpedagógus Bírója

„Mi teszi a prédikációt irodalomká? Az, hogy képes az élet teljességének bemutatására. Valamennyi műfaj között a leginkább befogadó és legváltozatosabb.”²

A barokk prédikáció azonban nemcsak irodalom, hanem pasztorálpedagógiai történeti dokumentum is.

Az igehirdetés (praedicatio = előremondás, kihirdetés, kijelentés, örömhír hirdetése; euangelion) a püspök tanítói munusának legfontosabb kötelezettsége. A barokk korban is valóságos önálló műfajjá fejlődött (az ókeresztény korban élte első virágkorát). Pázmány után érthető, hogy a barokk, a rekatolizáció lett a műfaj második virágkora.

¹ Az ima a „Kádós, kádós, kádós Adónáj Sábáóth, kol há sámájim v há erc im kabodo” – ima formula, szépséges zsidó kontextus.

² 6 kötet a barokk prédikációkról. „Magyar imnpek” sorozattal, szerk.: LUKÁCSY SÁNDOR. Pécs, Jelenkor 1999-2002. Előszó, I. kötet

Mind a pasztorális, mind a profán pedagógia történetében a népművelést, a néptanítást szolgálja a prédikáció.

Az evangéliumi hirdetése, magyarázata, megvallása mellett a néplélek, a nemzeti egység formálása, gyógyítása, tanítása, nevelése, a török csapás után egyfajta *nemzeti katarzisz* lehetősége lett e műfaj. S egyben olyan pedagógia is, amely Isten gyermekeit újra Istenhez vezeti.

Egy biztos: a szűkszavúság vádjával egyetlen barokk prédikátort sem lehet illetni! Közlésmódjuk a mai fülnek és szemnek enyhén szólva is terjengős, pleonasztikus. Ámde a barokk prédikáció: szép, igaz, jó és szent is. Középpontjában mindig Jézus Krisztus áll.

Nézzük meg Biró Márton *Füüsten* című igehirdetését!

Ma is élvezhető, szép magyarsággal elmondott beszéd ez. Ahogyan Pál apostol korpuszában (így hívjuk a bibliumban a páli művet) gyakran és szívesen ír parabolákat, szimbólumokat, metaforákat, fokozásokat, sőt metafora katénakat, úgy a kiváló biblikus Biró is kedveli ezeket a műfaji díszítőelemeket, s ezeknek is erős a bibliai ihletettsége.

Sezbbnél szebb hebraizmusokkal (persze latinul és magyarul) köti le hallgatósága figyelmét: *semes há semes* = Nap Napja, *or olám* = Örök Világosság vagy Világ Világossága, *kábód Jáhve* = Isten dicsősége...

Tükrös hasonlata Pál szeretethimnuszát juttatja eszünkbe, s a Fiú általi istenismeret lehetőségét is gyönyörűen bontogatja.

Akárcsak munkásságának, prédikációs műveinek is középponti motívuma a Szentháromság. A „*Csodás gyógyulások*” című prédikációját még 1729-ben mondta el, Sümegen. A kinyomatott rövid szakasz tömör, tényszerű stílusban közli a sümegi kegyképhez kapcsolódó gyógyulásokat. Időpontokat, neveket, azonosító adatokat mond el, akár egy jegyzőkönyv. Biró itt is precíz tanító. Dokumentál, demonstrál, szavai szemléletesek.

A „*Mária halála*” című beszéde 1756-ból való. Az ornitológiából vett parabolával indítja, a gólyáról szólván. A csallóközi természeti ember kontemplatív fantázia-világa is benne van ebben a prédikációban. Némely állítások szerint a magasba rakott fészket a gólya, s miután fiókái kirepültek, földdel tölti. A föld tehát felkerül a magasba. Így van ez Máriával is, akiben az emberi lény égiesül. (XII. Pius majd csak 1950-ben teszi dogmává ezt a tételt!) Biró a másik irányba is fűzi metaforaláncát. Amikor arról is szól, hogy a földi fogadja be az égit. Az Égi Madár szent Fészke a Szent Szűz. Elragadóan szépen szól az anyaságról, a gondoskodásról, a felelősségről. Tanít: természeti képek sokaságával, akárcsak a nagy egyházatyák, vagy az ókeresz-

érvényesülést és nagyobb lehetőséget biztosít a város szatellittelepüléseinek lakó diákok számára történő továbbtanulásra. (Sőt, a tágabb vonzaskörzetre, esetenként az egész országra kiterjedően is.)

A város középiskolai oktatása a történelmi múltban, valamint a mai helyi társadalom politikai, gazdasági, kulturális igényei szerint mindig felkínálta azokat a lehetőségeket, amelyek igazodtak a munkaerő-piachoz, a közösségi és az egyéni továbbtanulási szükségletekhez, ambíciókhoz, a felnőtt társadalomnak azokhoz az elvárásaihoz, hogy a városban biztosítható legyen a kiegyensúlyozott, sokoldalú képzési kínálat.

Köztudott, hogy a középiskolai oktatásban is új gondok forrása, hogy a kiszélesedett képzési kínálatot csökkenő gyermeklétszám mellett kell működtetni, s amely hosszabb távon kérdésessé válhat, meddig tartható fenn, milyen változtatásokra lesz szükség ahhoz, hogy a működtetés rentábilis legyen. A helyi oktatáspolitikusok, iskolafenntartók és közvetve a szülők, a választópolgárok és a szakmai szervezetek egyaránt felelősek abban, hogy Veszprém jövőjében az iskolák továbbra is meghatározó szerepet töltsenek be, s markáns alakítói legyenek iskolaváros jellegének.

Jegyzetek

- ¹ *Szent Margit, IV. Béla magyarországi király lánya...* Bp. 1988.
- ² TÖLGYESI JÓZSEF: *Adalékok a XIII. századi veszprémi jogi főiskola történetéhez* = Veszprémi Szemle, 1996. 1-2. sz. 72-76. p.
- ³ KÖRMENDY JÓZSEF: *Vetési Albert Veszprémben* = Közös Értesítő. A veszprémi Vetési Albert Gimnázium értesítője. Veszprém, 1996. 15-16. p.; Vetési Albert = VARGA BÉLA: *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Veszprém, 1998. 546 p. és a vonatkozó irodalom.
- ⁴ HUNGLER JÓZSEF: *Veszprém településtörténete*. Veszprém, 1988.
- ⁵ *400 éves a piarista iskola*. Emlékkönyv. Veszprém, 1997.
- ⁶ Uo. 12. p.

vegyen iskolákat. Ez Veszprémben egy általános és egy középiskola fenntartásának, működtetésének megvalósulását jelentette. Középiskolájának előzménye az 1954-ben Lovassyból kivált két lányosztály, amely fokozatos fejlesztéssel 1956-ig *Általános Leánygimnázium* névvel működött. Az *Állami „Kállai Éva” Általános Leánygimnázium* megnevezést 1957-ben kapta.²³ 1968-tól egészségügyi szakközépiskolai képzéssel bővült az oktatás. 1975-ben szakiskolai képzéssel tovább szélesedett az oktatási kínálat. 1978-tól lett koedukált, majd 1989-ben a gimnáziumi tagozat kivált és a Vetési Gimnázium osztályai lettek. Ekkortól az új megnevezése: *Kállai Éva Egészségügyi Szakközépiskola és Szakiskola*, 1992-től pedig *Veszprémi Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Gimnázium*. Ekkortól felmenő és kiterjedő rendszerben katolikus tagozat indult, s 1995-től az intézmény fenntartója, működtetője a Veszprémi Érsekség lett. Az intézmény a *Padányi Bíró Márton Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Szakiskola* nevet kapta. A középiskolai képzés ágazatai: négy és nyolc évfolyamos gimnázium, négy évfolyamos egészségügyi szakközépiskola. 1996-tól hozzá kapcsolódik általános iskola is. 1998-ban a módosított alapító okirat szerint a megnevezése: *Padányi Bíró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola, a Veszprémi Érseki Hit tudományi Főiskola Gyakorlóiskolája*. (Rövid megnevezése: *Padányi Schola Catholica*, illetve magyarul: *Padányi Katolikus Gyakorlóiskola*.)²⁴

* * *

A rendszerváltás következtében az iskolafenntartásban történt módosulás Veszprémben is megváltoztatta a középiskolai intézménystruktúrát. Természetesen, ehhez a változáshoz a gazdaság igényei is hozzájárultak: több, kisebb kapacitású, de jelentős szakmai értékeket közvetítő középiskola jött létre. Nemcsak az iskolafenntartásban történt differenciálódás, hanem a képzési kínálatban is. Intézményfenntartó lett a Megyei Önkormányzat, Veszprém Önkormányzata, a Veszprémi Érsekség, valamint alapítvány is. Az új struktúra jobban kielégíti a munkaerő-piacon történő

tény írók. Azért így, hogy mindenki értse és megértse. Illusztrál, demonstrál és érvel. Szavait az atyák tekintélyével is alátámasztja. Azokat citálja, akik a Szent Szűz elszenderülését régóta tanítják. Leköti hallgatója (olvasója) figyelmét.

Talán nem túlzás, ha ki merem jelteni: Bíró szimbolikáját s metodikáját a legnagyobb szimbolisták és pasztorál pedagógusok is megirigyelhetnék. Szeretném ezt a vakmerőnek tűnő állítást – idő hiányában – csak néhány prédikációjának címével alátámasztani: *Adventi álmok, Mária kiválasztása, Az Ige testté lőn, A három bűjdős személyek* (mindegyik 1756-ból való). Az utóbbi olyan, mint egy kedves rövidfilm. Annyi benne a szeretet, mint Szent Pál Filemonhoz írott levelében, az ú.n. „szív levelében”. A *Krisztus fogantatásának napja* 1761-ből való.

A sort itt és most már lehetetlen továbbfolytatni, például a *Búzakalászkok és morzsák* című kötetével, amely szintén gyönyörűségeken szép.

V. Summarium

Lehetetlen kísérlet, hogy félórán bemutatassak egy negyedévezreddel ezelőtt meghalt nagyszerű embert. Még inkább lehetetlen, ha ez az ember szerzteágázó cselekvő és szellemi munkásságával írta be a nevét az egyetemes és a magyar egyháztörténet aranylapjaira. Azonban ha ez az ember példaképünké válik, egyre több és több lehetőségünk lesz, hogy közelebb kerülhessünk géniuszához, lelki jó barátunkká fogadjuk, becsüljük, tiszteljük, szeretjük őt. Ápoljuk nevét, hagyatékát, kultuszát és életművét, így talán magunk is közelítünk Hozzá, lelki leg felemel bennünket a Dunántúl Pázmánya, Padányi Bíró Márton.

Most, hogy e félórán megpróbáltuk felidézni szellemiségét, nem tettünk mást, mint teljesítettük kötelességünket, leróttuk azt, amivel tartoztunk neki. Nagysága, bátorsága évszázadokon átívelve ad példát minden magyar keresztény számára, hogyan kell és hogyan érdemes Krisztus ügyében munkálkodnunk. Munkálkodása lenyűgözően hatalmas! Püspöki jelmondatát: *Tu Domine, spes mea* – Te vagy, Uram, reményem – vessük értelmünkbe és szívünkbe, vigyük magunkkal! E szerint élhetünk, cselekedhetünk, bárhol is vagyunk, Istennek tetsző lesz. Ez Bíró Márton üzenete számomra.

Köszönöm szépen megtisztelő figyelmüket! Egyben itt köszönöm meg Kováts Sándor nyugalmazott igazgató uramnak, dr. Körmendy József nagyprépost-kanonok uramnak szakmai segítségüket, Eisenbeck István igazgató uramnak pedig készséges vezetői hozzáállását munkámhoz.

Köszönet illeti még dr. Kredics László, Baranya Péter és Hermann István urakat is segítségükért, Pintér Anitát pedig a gépelésért.

Felhasznált irodalom

- PEHM JÓZSEF: *Biró Márton élete és kora*, Zalaegerszeg, 1934.
- HÓMAN – SZEKFÜ: *Magyar történet IV.* Bp., 1990, Maecenas.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A katolikus egyház története I-III.*, 1988.
- TÖRÖK JÓZSEF: *Egyháztörténet I-II.*
- HERMAN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, Aurora. *Barokk prédikációk I-VI.* (Szerk.: Lukácsy Sándor) Sion-hegye, Magyar ünnepek.
- SZÍJÁRTÓ LÁSZLÓ: *Biró Márton és Sümeg kapcsolata* (szakdolgozat) Vp., Érseki Teológia 2000.
- BALANYI GYÖRGY: *Calazanzi Szent József élete* Bp., SZIT. 1923.
- FINÁCZY ERNŐ: *Neveléstörténet I-IV.*

ZÁMBÓ ISTVÁN nemzetközi hírű karnagy, az egykori és a jelenlegi igazgató, KOVÁTS PÉTER hegedűművész, számos hazai és nemzetközi zenei verseny és más kulturális program résztvevői.

Elsősorban a gimnáziumi oktatás iránt megnövekedett igények miatt épült egy új középiskola az Egry-lakótelepen. Az oktatás 1989-ben indult meg. Névadóul a jeles veszprémi püspököt és diplomatát, *Vetési Albertet* (1410 k.–1486) választották. Az intézmény rövid időszak után jelentős képzésbővítésen ment keresztül, s mindezt úgy teljesítette, hogy minőségi oktatást valósított meg. 2000-ben indult a magyar-francia kéttannyelvű képzés. Az intézmény jelentős külföldi kapcsolatokkal rendelkezik. A jelenlegi képzési formák: négy- és nyolcévfolyamos gimnázium, öt évfolyamú kéttannyelvű oktatás, öt évfolyamos ökológia-biológia, számítástechnika-informatika, négy évfolyamos angol és német nyelv.

1992-ben új oktatási intézményt avattak a Dózsavárosban. *Építőipari Szakképzőként* indult meg az oktatás, amelynek fő támogatója a *Bramac*-cégcsoport volt. 1997-ben vette fel a neves építész, *Medgyaszay István* nevét. Folyamatosan tértek át az érettségit is adó képzésre, s technikusképzést is folytatnak. Az intézmény nemzetközi elismerést vívott ki tanulói révén.

1995-ben kezdődött meg az oktatás a Budapest úton a magánalapítású *Gastroker Alapítványi Vendéglátó-ipari, Kereskedelmi Szakközép- és Szakiskolában*. Az oktatás 4+2 évfolyamos rendszerben folyik. Képzési orientációja: vendéglátás, idegenforgalom, szállodaipar, kereskedelem-marketing. Ezekre építve technikusképzésre is van lehetőség az intézményben.

1996-ban a *Cholnoky Jenő Általános Iskola és Szakiskola* gimnáziumi képzéssel bővítette képzési kínálatát. Az egy osztállyal működő tagozat 2004-től folyamatosan megszűnik, ekkor már nem indíthattak első osztályt, annak ellenére, hogy a jelentkező tanulók száma mindig lényegesen meghaladta a felvehetőket.

A rendszerváltás után az iskolafenntartás állami monopóliumának megszűnésével lehetővé vált, hogy a veszprémi érsekség saját kezelésbe

zésre. 1992-től ismét újabb névvel – *Ipari Szakközépiskola és Gimnázium* – névvel folytatta az intézmény a nevelő-oktató munkáját. Jelenleg is ez a két képzési ágazat jelenti az intézmény fő tevékenységét. Az intézmény történetéhez tartozik, hogy évtizedeken át jelentős felnőttképzési feladatokat is ellátott.²¹

Az iskola jelenlegi képzései: 1+4 évfolyamos nyelvi előkészítő gimnáziumi osztály informatikai specializációval, emelt szintű számítástechnikai gimnáziumi, vegyipari, környezetvédelmi, informatikai és gépipari szakmacsoportos alapozású osztályok. Érettségi után nappali tagozaton ezek köréből szerezhető szakképesítés.

Az 1980-as évek második felétől további specializáció történt Veszprém középiskolai oktatásában. 1982-ben a Felszabadulás-lakótelepen egy rendkívül korszerű, nagy, uszodával és sportcsarnokkal ellátott épületben két oktatási intézmény kezdte meg működését: a *Jendrassik György Középiszkola és Szakiskola*, valamint a *Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Szakközépiskola és Szakiskola*. Az 1993-as közoktatási törvény módosított a középfokú oktatás meghatározásán. Ennek következményeként a két intézmény profilváltásokon ment át. 2000-ben *Jendrassik-Venezs Középiszkola és Szakiskola* néven egyesült a két intézmény. A szakközépiskolai képzési orientációk: gépjármű-technikai, gépgyártás, kereskedelem-marketing, vendéglátás-idegenforgalom. A 10. osztályt végzettek számára érettségit adó szakmai képzést folytatnak több, mint tíz szakmában. Érettségi utáni képzést is biztosítanak néhány szakmában.

A Veszprém Megyei Tanács 1983-ban a Lovassy Gimnázium keretében zeneművészeti szakképzésre adott ki rendeletet, amely alapján az intézmény megnevezése mellé társult a *Zeneművészeti Szakközépiskola* név.²² A képzés a Csermák Antal Állami Zeneiskola Szeglethy utcai épületében folyt fokozatos tanszabóvíttéssel. 1988-tól önállóan, új helyszínen, a Völgyhíd téren, az egykori (Ságvári) Kollégiumban folyik az oktatás. Az intézmény felvette a *Dohnányi Ernő* nevet. A képzés öt éves. Az intézményben számos művészstanár működött/működik. Közöttük ott volt

A középfokú oktatás modernizációja Magyarországon a XIX. század második felében

Az elmúlt 200-250 év egyik, talán legjelentősebb, legnagyobb hatású társadalmi változása Európában a modern – nemzeti, országos – oktatási rendszerek kialakulása, kifejlődése volt. Ez a változás a polgári jellegű (kapitalista) átalakulás szükségszerű velejárója, következménye és eredménye, s – egyben, napjainkig terjedően – a felgyorsuló átalakulás, a folyamatos modernizáció egyik legfőbb hajtóereje.

Melyek a XVIII. századtól Európa-szerte kiépülő modern oktatási rendszer jellemző vonásai? Elsősorban a különböző iskolafokokozatok és –típusok funkcionális elkülönülése, ugyanakkor szervezeti összeilleszkedésük, egymásra épülésük, a képesítési követelmények és a képzési szintek összehangolása, azaz a rendszerré szerveződés. Jellemző továbbá az iskoláztatás fokozatos kiterjedése, – földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt –, a tömegessé válás és az iskoláztatás időtartamának növekedése, s mindezek előfeltételeként a tankötelezettség jogi szabályozása. Ez a folyamat – látványos eredményekkel igazolhatóan – napjainkra is jellemző (l. a középfokú és a felsőfokú oktatási statisztikai mutatóit). Az oktatás expanziójával szorosan összefügg a neveléssel hivatásszerűen foglalkozó szakmai csoportok kialakulása, elkülönülése, a képesítési követelmények és a képzési előírások mint alkalmazási feltétel meghatározása, azaz a pedagógusmesterség „szakmává válása”, amely együtt járt a szakmai és egzisztenciális érdekeket képviselő szervezetek és orgánumok létrejöttével. Végül – az

oktatásügy hagyományos ágensei, mindenekelőtt az egyházak mellett, sőt azok rovására – új szereplőként jelent meg az oktatásügyben az állam, amely a jogi és a tartalmi (tantervi) szabályozás, az erősödő pénzügyi beavatkozás és a modern közigazgatás rendszerébe illeszkedő állami iskola-felügyelet révén mind nagyobb befolyást gyakorol az iskolára, a kiépülő oktatási rendszer egészére.

Ez utóbbi tekintetben, mármint az állami szerepvállalást illetően jellegzetes eltérések mutatkoznak a decentralizációval jellemezhető angolszász és a központosítás útját járó ún. kontinentális modell között. Térségünkben ez a folyamat erős, meghatározó állami szerepvállalással kezdődött, és ez a későbbiek során is jellemzője maradt a nemzetállami keretek között kibontakozó és ezt a folyamatot – a nemzeti azonosságtudat megalapozása és erősítése révén – támogatni hivatott oktatási rendszerek fejlesztésnek, fejlődésének. (HALÁSZ, 2001)

A magyarországi oktatási rendszer kialakulásának és kezdeti fejlődésnek három történelmi fordulópontját említhetjük: MÁRIA TERÉZIA tanügyi rendelkezéseit, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc bukását követő önkényuralom iskoláinkat is érintő előírásait, valamint a kiegyezés utáni időszak oktatási rendelkezéseit. Ezek közül – előadásom céljának megfelelően – a középfokú oktatással kapcsolatos, a középiskola fejlődését meghatározó állami intézkedéseket és azok hatását vizsgálom.

* * *

Mária Terézia tanügyi rendelkezése, az 1777. évi *Ratio educationis* a hazai modern oktatási rendszer kialakulási folyamatának kezdete, az első – ám nem utolsó – „kívülről jött” beavatkozás, megújulásra késztető „modernizációs kényszer” az európai fejlődéstől számos vonatkozásban elmaradó magyarországi iskolai viszonyok radikális átalakítására. A *Ratio* – az egész rendszert, azaz a gazdaságot, a társadalmat, a mindennapi életviszonyokat megváltoztatni kívánó átfogó reform-

hogy a korábbinál többen tanuljanak közép- és középfokú iskolában. Különösen fontos volt a megye falvaiban tanuló diákok középiskolába jutása: továbbtanulásuk növekedésével valamennyi közép- és középfokú iskola növelhette létszámát. A magyar gazdaság szükségletei is megnövekedtek a középfokon végzett szakemberek iránt. Veszprém megye a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején az egyik fő iparfejlesztési térség lett. Ajka, Várpalota, Balatonfűzfő, Veszprém nagyipari és középüzemei nagy munkaerő-piaci keresletet támasztottak. Különösen a vegyipari cégek igényei miatt indult meg 1949-ben a vegyész-mérnök képzés Veszprém-ben. Az üzemek és az (1951-től önálló) egyetem egyaránt igényelték az anyagtudományok körében ismereteket szerzett, érettségizett tanulókat. A beiskolázásban nagy feladat hárult az 1949-ben a több vármegyét magába foglaló tankerületeket felváltó megyei tankerületi hatóságra. Egyaránt foglalkoztak az óvodai, az általános és a középfokú és középiskolai képzés helyzetével, s azzal, hogy az iskolák területileg is lefedjék a szükségleteket. Természetesen, a korábbi két iskolaváros, Veszprém és Pápa továbbra is tartotta középiskola-centrikusságát, sőt, lehetőséget kaptak a további középiskolák alapítására. Így jött létre Veszprém-ben 1949-ben az *Vegyipari Gimnázium*. (Teljes nevén: *17. számú Ipari Gimnázium Vegyipari Tagozat*), amely az Állami Nőiipariskola megszüntetésével a Szeglethy utca 7. sz. épületben kapott helyet.¹⁹ 1950-től *Vegyipari Technikum* néven működött, s ekkor kapott helyet a mai, Iskola utcai épületében. Ugyanekkor kiegészült építőipari szakképzéssel is *47. sz. Építőipari Gimnázium* néven, amelyet egy év múlva Sümegre helyeztek a Kisfaludy Gimnáziumhoz. 1951-től szervesen vegyipari képzés folyt az intézményben, majd 1953-tól ismét az általános vegyész-képzés lett a fő profil. 1958-tól színesfémipari képzés indult, s az iskola neve *Színesfémipari és Vegyipari Technikum* lett.²⁰ Az újabb átszervezésre 1966-ban került sor a 24. sz. törvényerejű rendelet alapján. A technikum megnevezést a szakközépiskola váltotta fel, s ennek megfelelően az intézmény új neve *Alumíniumipari és Vegyipari Szakközépiskola* lett. 1979-től profilbővítéssel az előbbieket mellé felvette a Híradás-technikai megnevezést is. 1985-től tértek át a 2+3 éves technikuskép-

kedett az iparos-kereskedő, a szak- és a betanított munkás réteg, jelentős számú és nagy befolyású lett a világi és az egyházi értelmiség. (Ekkorra a lakosság száma 13 ezer főre emelkedett.)

A két világháború között továbbra is a legjelentősebb oktatási intézmény a *kegyesrendi (piarista) gimnázium* volt, amelynek ebben az időszakában is kimagasló közéleti tevékenységet folytató, és a tudományos munkában is elismerést szerzett tanárai voltak. Az ő tevékenységük alapozta meg a város tudományos-kulturális életének programját, a kulturális fejlődés irányait.¹⁷

A gimnázium 1948-ban lett állami intézmény. 1953-ban vette fel a *Lovassy László* (1815-1892) nevet. 1968-ban költözött a Várból a Cserháton lévő – akkor korszerű – épületbe. (Az 1956-os forradalom mártír-tanára BRUSZNYAI ÁRPÁD /1924-1958/. Élettörténetének különböző szempontú feldolgozása DR. KAHLER FRIGYES, KŐSZEGI LAJOS és SEBŐ JÓZSEF könyvében olvasható.)

Az intézmény a magyar gimnáziumok kiemelkedő teljesítményű iskolája. Képzési formái: négy- és hatévfolyamos gimnázium, (matematika, informatika, német nemzetiségi nyelv, haladó angol specializációval); Ötévfolyamos Arany János Tehetséggondozó Program; Ötévfolyamos gimnáziumi képzés nyelvi előkészítő évvel. 1983 óta levelező tagozaton felnőttképzést is végeznek.

Az 1948-as államosítás után az ipariskola (számos átalakulást, képzési irány változást követően) 1955-ben vette fel a *Táncsics Mihály* nevet. 1982-ben kapott új épületet az intézmény, s 1986-tól építőipari szak-középiskolai profillal érettségivizsga-jogosultságot kapott. 1992-ben faipari, 1994-ben villamosipari, 1998-ban ruhaipari, s újabban műemlékvédelmi technikai képzéssel tette teljessé képzési struktúráját. (Az intézmény szakiskolát és kollégiumot is működtet.) Jeles igazgatói voltak SÖRÖS GÉZA és ID. BORSI LŐRINC. Az intézmény működéséről rendszeresen tanévenkénti értesítőt jelentetnek meg.¹⁸ Azáltal, hogy az 1948-49-es tanévtől teljessé, nyolc évfolyamúvá lett az általános iskola, lehetővé vált,

intézkedések részeként – a birodalom versenyképességének növelését, az állampolgárok „minőségének”, munkavégző és alkalmazkodó képességének javítását, erkölcsös, fegyelmezett, hasznos és engedelmes alattvalóvá történő nevelésüket szolgálta.

Ezt célozta az iskolarendszer szervezetének és az oktatás-nevelés tartalmának a magyar iskolai viszonyokra és hagyományokra is tekintő, de azokat számos tekintetben figyelmen kívül hagyó, illetve meghaladó átalakítása. Az egész birodalomban egységesnek képelt iskolarendszer alapjait – a települési viszonyokhoz igazodóan – az egy-, a két-, illetve a háromtanítós, anyanyelvű *nemzeti iskolák* jelentették. (Ezek sajátos változata volt a tankerületi központok tanítóképzést is szolgáló négytanítós, ún. *norma-iskolája*.) A rendelet értelmében az anyanyelvű nemzeti iskolától szervezetenként elkülönülő középiskola 3 éves kis- és – a kisgimnáziumot is magába foglaló – 5 éves nagygimnáziumra tagolódt. Az előbbieket a mezővárosok, az utóbbiak a nagyobb települések iskolái; a tankerületi székhelyeken működő mintagimnáziumok egyben szakmai-módszertani központok voltak. Az így szabályozott, fenntartóktól függetlenül egységes szerveztű gimnáziumra épült az akadémiákból és a királyivá (államivá) minősített – Nagyszombatról Budára telepített – egyetemből álló felsőoktatás.

Az iskolai oktató-nevelő munka tartalmát a felvilágosodás eszméit és nevelési felfogását tükröző, korszerű tartalmú, egységes tantervi és rendtartásbeli előírások szabályozták, amelyek tekintettel voltak a tanulók társadalmi helyzetére, de egyéni érdeklődésére és lehetőségeire is. Újszerű vonása volt a királyi rendeletnek, hogy előírásai a megújuló iskola szervezeti, személyi, tárgyi és anyagi feltételeit is szabályozták. Az ún. királyi katolikus gimnáziumok, a királyi akadémiák és az egyetem működéséhez és fejlesztéséhez felállított Tanulmányi Alap forrását a megszüntetett jezsuita rend vagyona képezte; az alsó- és középfokú intézmények támogatására pedig – a hagyományos egyházi iskolafenntartók mellett – a polgári községeket is kötelezték. Végezetül a királyi rendelet létrehozta az új tanügyi előírások megvalósítását segítő és a végrehajtást ellenőrző állami felügyelet, a királyi felségjogot érvényesíteni képes tanügyi igazgatás

szervezetét és intézményeit, az ún. tankerületi főigazgatóságokat, amelyek élén – főigazgatóként – az uralkodó személyes megbízottai álltak.

A több irányból is elutasítással fogadott királyi rendelet a királynő utódja, II. JÓZSEF halála után gyakorlatilag érvényét veszítette. Az 1790-91-es országgyűlés szabadabb légkörében számos elhatározás született a hazai oktatásügy nemzeti szellemben történő megújítására, önálló rendezésére, valamint a protestáns felekezetek vallás- és iskolaügyi autonómiájáról. Másfél évtizeddel később pedig – az uralkodó és a magyar rendek kölcsönös kompromisszumának eredményeként – kiadásra került az 1806. évi, második *Ratio educationis*, amely a katolikusok iskolaügyét közvetlenül, a protestánsokét áttételesen, saját, megújuló iskolaügyi szabályzataik révén alakítva, meghatározta a magyar oktatási rendszer XIX. századi fejlődésének irányát. A második *Ratio* középiskoláinkat érintő, fontos rendelkezése a nagygyimnázium hatosztályossá történt bővítése, továbbfejlesztése volt. (FINÁCZY, 1899, 1902; KOSÁRY, 1977; RATIO, 1981; MNT, 1988)

* * *

A magyar középiskola történetében a következő, radikális fordulatot a szabadságharc leverését követő önkényuralom első, a Habsburg-birodalom egészére, s így hazánkra is rendeleti úton kiterjesztett tanügyi intézkedése, az 1849-ben kiadott *Organisationsentwurf* jelentette; a korszak számos más – gazdasági-pénzügyi, közigazgatási stb. – intézkedéséhez hasonlóan ismét kívülről diktált modernizációs kényszer formájában. A kétarcú rendelkezés egyfelől a XIX. századi európai iskolafejlődés addigi eredményeinek, az 1810-es német középiskolai reform és az ottani gyakorlat tapasztalatainak átvételét és alkalmazását, Ausztria és Magyarország elmaradottabb, korszerűtlenebb középfokú oktatásának a megújítását, minőségi javítását célozta. Másfelől azonban leplezetlenül birodalmi célokat szolgált: az egységet, Magyarország betagozását, sőt – kétségtelenül racionális szempontok alapján – bizonyos mértékű elnémetesítését.

egyik kitüntetett helyszíne lett az új középfokú és középiskolák létesítésének; 1894-ben *katolikus tanítónőképző intézet* létesült, amely 1948-ig tartott működése alatt közel kétezer tanítónőt adott a közoktatás, a népiskolák számára.¹⁰

Egy évvel később, 1895-ben indult meg az oktatás a *középszintű kereskedelmi iskolában*, amelynek mai utódja a Közgazdasági Szakközépiskola.¹¹ Ennek feltételelőzménye az 1892-ben megindult polgári iskolai oktatás volt, s a négyosztályossá történő kiépülése után, erre épülve, ennek folytatásaként kezdődött meg az oktatás a háromévfolyamú *középkereskedelmi iskolában*¹² 1899-ben avatták fel a polgári és a *felsőkereskedelmi iskola* új épületét a Palotai úton.¹³ 1925-ben vette fel a *Kerkápoly Károly Fiu Felsőkereskedelmi Iskola* nevet¹⁴, 1945-től ugyanezzel a névvel *Kereskedelmi Középiskola*, majd 1949-től *Kerkápoly Károly Állami Közgazdasági Gimnázium*, 1950-től *Állami Közgazdasági Középiskola*, 1952-től *Állami Közgazdasági Technikum*, 1965-től *Közgazdasági Szakközépiskola*, 1968-tól *Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola*. 1970-ben vette fel Varga Jenő nevét.¹⁵ 1982-től *Varga Jenő Közgazdasági Szakközépiskola*, majd tíz év múltán (a rendszerváltást követően) *Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskolára* változott a neve. Jelenleg a Várban, az egykori piarista gimnázium épületében működik, közel ötszáz diákkal. Az intézmény tanévenként értesítőt jelentet meg, amely sokoldalúan mutatja be a nevelés-oktatás aktuális helyzetét. Kiemelkedő az iskola kulturális tevékenysége. Könyvtára jelentős dedikáltkönyv-gyűjteménnyel rendelkezik.

A helyi és a környékbeli ipar munkaerő-igénye szükségessé tette, hogy *iparosképző iskola* létesüljön a városban. Ehhez jogi alapot az 1884-es ipartörvény biztosított. Ezt megelőzően, még 1882-ben a város képviselőtestülete határozatot hozott arról, hogy ipariskolát létesít. Az oktatás 1883-ban indult meg, azonban csak az ennek az utódjának tekinthető *Táncsics Mihály Szakközépiskola* lett jogosult érettségit adó képzésre.¹⁶ A XIX. és a XX. század fordulójára a veszprémi középfokú és középiskolai oktatás kiszélesedésének, differenciálódásának időszaka. Ekkor jelentős mértékű átrétegződés ment végbe a város felnőtt lakosságában: megnöve-

kép alakítását. Viszonzásul a város önkormányzata jelentős támogatást adott a gimnázium oktatási feltételei javításához, fejlesztéséhez. A főgimnáziummá fejlesztés is csak a város támogatásával volt lehetséges.

Kiemelkedő munkát végeztek rendjükben is: többen a tartomány rendfőnökei, vagy más, magas beosztású előljárók lettek. Az évkönyvek, amelyek rendszeresen, tanévenként jelentettek meg, mindig tartalmazták a közélettel, az irodalmi és tudományos munkásságukkal kapcsolatos adatokat.⁸ A gimnázium diákjai közül ugyancsak számosan lettek az egyház, a politika, a társadalom- és természettudományok kiváló művelői. A piarista rend és az intézmény egyetemes, pluralista felfogását tükrözi, hogy más vallású (köztük izraelita) tanulókat is felvettek és minden arra rászorulókat jelentősen támogattak (tandíjkedvezménnyel stb.)

* * *

Az 1890-es években Veszprémben megszűnt a gimnázium privilégiuma. Az 1883. évi 30., a középiskolákkal kapcsolatos törvény nagyobb szabadságot és főképpen: lehetőséget biztosított a középiskolák működtetéséhez. Ennek okozati előzményeként tartható számon az, hogy az 1868-as 38. törvény kötelezővé tette a népiskolai oktatást valamennyi 6-12 éves korú gyermek számára, s ennek következtében (is) nagyobb lett az igény: a tanítóképzők, illetve a reál jellegű ismeretek oktatását biztosító középiskolai intézmények számának gyarapítására. A polgári iskolák hálózata is folyamatos tanulói utánpótlást jelentett.

Az új középiskolák alapításához hozzájárult a millenniumi közhangulata, volt politikai akarat és a közoktatás irányítói felelősségteljesen hangsúlyozták, hogy a magyar művelődés, a társadalmi lét, a gazdaság magasabb szintre emelése újabb iskolák nélkül nem valósulhat meg. Ehhez megfelelő törvényi háttérrel biztosítottak úgy, hogy valamennyi nevelési-oktatási intézménytípusra vonatkozóan új vagy az e célokat megvalósító, segítő törvénymódosításokat, -kiegészítéseket fogadtak el.⁹ Veszprém az

Az *Entwurf* nagy horderejű iskolaszervezeti változásokat hozott: az addig hatosztályos (sokhelyütt azonban még mindig csak ötévfolyamos) gimnázium nyolcosztályosra bővítését (4+4-es szerkezetben; a négyosztályos változatot al-, a teljes, nyolcosztályos szerveztet nagy- vagy főgimnáziumként), a megváltozott gazdasági és társadalmi igényekhez igazodóan a hazai gyakorlatban újnak számító hatosztályos reáliskolát, valamint a gimnáziumi tanulmányok lezárásaként, illetve az egyetemi továbbtanulás előfeltételeként a kötelező gimnáziumi érettségit. A szigorú aprólékossággal szabályozott írás- és szóbeli vizsgát csak az ún. nyilvánossági joggal rendelkező, azaz a rendelet előírásainak megfelelő gimnáziumokban lehetett letenni; 1851-ben csak néhány erre kijelölt főgimnázium fogadhatta az első „érettségi vizsgálatra” jelentkező ifjakat.

A szervezeti változásokhoz mélyreható tartalmi reform társult: a tantervekben nagyobb hangsúlyt – és óraszámot – kapott a matematika, a természettudományok és a modern nyelvek (elsősorban a német nyelv) oktatása. A rendelet osztálykeretek között folyó szakrendszerű oktatást írt elő, a tanárok részére képesítési követelményeket határozott meg (köztük ismételt és egyre szigorúbban a német nyelv alkalmazási szintű ismeretét), s erről ún. tanárvizsgáló bizottságok előtt kellett számot adni, – 1862-ig, a pesti egyetem tanárvizsgáló bizottságának felállításáig, a bécsi egyetemen.

Számos további intézkedés célozta az iskola működésnek, szervezeti rendjének, irányításának és felügyeletének javítását, szakszerűbbé tételét (ilyen volt pl. az igazgatói megbízás szabályozása, az osztályfőnöki feladatkör létrehozása, rendszeres tanári konferenciák, az intézmény társadalmi kapcsolatait segítő iskolatanács, tanévenkénti jelentés, az iskolai „tanúsítványok”, azaz évkönyvek, értesítők kiadása, rendszeres iskolalátogatás a hatóságok részéről stb.).

Az *Entwurf* – érthető módon – ellentmondásos fogadtatásra talált Magyarországon. Az 1850-es évek a hiábavaló tiltakozás és ellenállás, valamint a kényszerű – ám egyre inkább a belátáson és az elfogadáson alapuló – alkalmazkodás jegyében teltek. Az alkalmazkodást és a rendelet

végrehajtását igencsak megnehezítették az előírt személyi és szervezeti megoldások előteremtésének hiányzó anyagi, pénzügyi feltételei. Önmagában is ütközési felületet jelentett a protestáns autonómia ismételt fenyegetettsége és az ezt védő – gyakran kiskapukat kereső – passzív ellenállás. (ZIBOLEN, 1990, 1993; HORÁNSZKY, 2000)

* * *

A magyar közoktatás időszerű és elkerülhetetlen modernizációjához, nemzeti és polgári jellegű átalakításához a kiegyezés teremtette meg a szükséges és elégséges politikai és közjogi feltételeket. Ennek a folyamatnak az alapjait a népoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikkkel EÖTVÖS JÓZSEF rakta le. Eötvös a népoktatással megalapozott nemzeti közműveltségben és a megreformált népoktatásra építhető modern közoktatási rendszerben a gazdasági és társadalmi fejlődésnek, a polgári jellegű politikai intézményrendszer megteremtésének előfeltételeit s egyben fontos és hatásos eszközét látta. (FELKAI, 1979; MANN, 1993; KELEMEN, 1994)

A kötelező és egységes elemi népiskola Eötvös elképzelései szerint egy, az egyetemes fejlődés eredményeire és pedagógiai eszményeire (COMENIUS, PESTALOZZI, DIESTERWEG) alapozott, arányosan fejleszthető, demokratikus iskolarendszer sok irányban nyitott alapintézményét alkotta volna. Ezzel kapcsolatos elgondolásait mutatja a középiskola általa elképzelt, ám szinte minden irányból elutasítással fogadott reformja, meghiúsult középiskolai törvénytervezete, ami – többek szerint – a magyar közoktatási rendszer más irányú fejlesztésének „elmulasztott nagy lehetősége”. (ANTALL, 1986; ZIBOLEN, 1990) Eötvös középiskolája ugyanis a népiskola szerves folytatását jelentette volna négyéves (és a felső népoktatás intézményeivel rokon tartalmú, tehát „átjárható”) alsó tagozatával és hároméves – egységes – középső szintjével, amelyet a magyar iskolai hagyományokat folytató kétéves líceum-jellegű, háromirányú (trifukációs) egyetemi előkészítő szakasz zárt volna le. (FINÁCZY, 1896; FALUDI, 1969; FELKAI, 1979, 1985; ANTALL, 1986; ZIBOLEN, 1990)

hez tartozó vármegyéből érkezett (minden rendű és rangú!) fiatalokat a világi vagy egyházi továbbtanulásra, vagy éppenséggel gimnáziumi végzettségük alapján valamely munkakör betöltésére.

E közel két évszázad alatt a katolikus egyháznak ez az iskolaexpansziója fontos állami érdekeket is szolgált: a korábbi másfél évszázad alatt szétzilálódott állami hierarchia számára hit- és uralkodóhű szakembereket kellett képeznie. A gimnázium első évtizedei igen viszontagságosak voltak: rövid időszakonként az egyik épületből a másikba költöztek. 1753-ban nemcsak a tanulók száma, hanem a megnövekedett oktatási követelményeknek megfelelően az addigi négy osztályt (classis minor, classis media, classis suprema) a poétikai és a retorikai osztályokkal nagygimnáziummá fejlesztették. 1778-ban befejeződött a ma is álló, de a vár utcája felé egyszintes iskola építése. 1796-tól bevezették a magyar nyelv oktatását.

Veszprém lakosainak a száma a XIX. század elején közel nyolcezer fő volt. Népiskolai vonatkozásban nem volt befogadó a város a környékbeli települések gyermekei számára.. Az egyházmegyében a népiskolák tanulóiinak egyre növekvő száma miatt a püspökség fontosnak tartotta, hogy képzett tanítókkal lássa el a mezővárosokat és a falvakat. Ezért KOPÁCSY JÓZSEF püspök (1775-1847) elődje kezdeményezésére a normaiskolák mintájára 1825-ben *Institutio candidatorium ad magisteria* elnevezéssel tanítóképzést indított, amelyet 1836-ban tanítóképző intézetté alakított át. Ez 1842-ig, megszűnéséig számos tanítót adott az egyházmegye katolikus népiskolái számára.⁷ Az 1849-ben kiadott Entwurf alapján – amely hazánkban is a teljes gimnázium évfolyamainak számát nyolcra emelte –, a Helytartótanács kismagisziumi státusba sorolta a veszprémit, azaz, ismét négyosztályossá minősítették.. 1867-től lett ismét hatosztályos, majd teljessé 1884-ben vált, s ezzel érettségivizsga-jogosultságot kapott. 1897-ben befejeződött a folyamatos építkezés, ezt tükrözi az épület mai szerkezete.

A gimnázium tanárainak szakmai munkája és közéleti szerepvállalása nagymértékben hatott a város kulturális életére. A gimnázium igazgatói, tanárai közül sokan vállaltak tisztséget civil egyesületekben, jelentettek meg könyveket, végeztek kutatómunkát, szakértőként segítettek a város-

részeken (kivételesen a törökök által megszállt területeken is), számos jelentős iskola működött kiváló személyiségek vezetésével. A Rákóczi-szabadságharc időszaka sem kedvezett az iskolák stabilizációjának. Csak a szatmári békekötés (1711) után, elsősorban a tanító szerzetesrendek kezdeményezésére indult meg az oktatás új szervezeti-tartalmi kiépítése, amely során a gimnáziumi oktatásra fektették a fő hangsúlyt. Ebben a folyamatban különösen a jezsuiták és a piaristák vállaltak nagy szerepet.

A török kor alatt Veszprémben három alsófokú iskola működött: *katolikus, református és iszlám* (ez utóbbi a várost megszállva tartó törökök gyermekei számára).⁴ 1686 után a katolikus restauráció, a hagyományos katolikus egyházi-rendi nevelési rendszer újjászervezése révén (amelyet a mindenkor uralkodó jelentős anyagi támogatásban részesített), átmenetileg előnyös helyzetbe hozta azokat a szerzetesrendeket, amelyeknek egyik fő feladatuk az iskolaállítás, a nevelés-oktatás volt.

Veszprémben a KALAZANCI SZENT JÓZSEF (1557-1648) által szervezett, majd XV. Gergely pápa által 1621-ben ünnepélyes fogadalmú szerzetesrenddé emelt piaristák kezdik meg a gimnáziumi oktatást. Ekkor a püspök VOLKRA OTTÓ (1665-1720) volt, aki megalapította a szemináriumot és három piarista atyát (HERCHL JÓZSEF, SZOLCSÁNYI IMRE, ZAJKÁNYI LÉNÁRD) hívott meg tanárnak. Ekkor a város lakossága bár csak kb. ötezer fő volt, azonban a nagy, akkor még több vármegyére kiterjedő egyházmegyének szüksége volt a papképzést megalapozó gimnáziumi oktatásra, amelyben a világi értelmiségi feladatokra is felkészítették a diákokat.⁵ Volkra Ottó így fogalmazta meg az iskola feladatát: „*Bakony erdeinkből a jámbor és jó nevelésben részesült ifjúságnak virága kerüljön ki és az erdei vad cserjékben az ismereteknek beoltott új hajtásai egykoron a király és a haza számára gyümölcsöző fákkal erősödjenek.*” 1716. február 4-én kelt alapító levelében a következőket írta: „*...a nevelés nélkül álló, elhagyott ifjúság tanítására, s nyíló egyházmegyém épülésére .. hoztam be a kegyestanítórendi szerzeteseket, hogy szent hivatásuk szerint mind a népiskolákat, mind a bölcsészeti és hittudományokat tanítsák...*”⁶ A XIX. század végéig erre az egy középiskolára hárult az a feladat, hogy felkészítse a városból, a környékről, s az egyházmegyé-

Eötvös középiskolai törvénytervezete – lényegét tekintve – az Entwurf-hoz igazodó hazai iskolaszervezet, valamint a hagyományos – humanisztikus jellegű, latinos-görögös – műveltségismény és az ehhez fűződő társadalmi és egyházi érdekek és kiváltságok tagadását jelentette, ami szükségképpen váltotta ki az egyházak és a nemesi politikai elit nyílt ellenállását. Ellenlábai – az autonómiák sérelmének hangoztatásával – mind az egysegésítés, mind a szervezeti és tartalmi korszerűsítés, de főként az állami beavatkozás szándékát szinte egyöntetűen elutasították. A helyzet rendezetlensége folytán eluralkodó kaotikus állapotoknak PAULER TIVADAR próbált véget vetni – a bírálók által az Entwurf „silány utánzatának” minősített – 1871-es középiskolai tantervvel. (FINÁCZY, 1896; FELKAI, 1985; ANTALL, 1986; ZIBOLEN, 1990; BALLÉR, 1996)

A kiegyezés után felgyorsuló tőkés gazdasági-társadalmi fejlődés új szükségletei és igényei, a politikai-hatalmi viszonyoknak a középnemesség és a kialakuló polgárság kompromisszumai nyomán bekövetkező átrendeződése, az átformálódó nemzeti azonosságtudat és művelődési eszmény, valamint a neveléstudomány gyarapodó hazai és nemzetközi tapasztalatai azonban egyaránt a kérdés átfogó rendezését, a középfokú oktatás törvényi szabályozását sürgették. (FINÁCZY, 1896; FELKAI, 1985; MANN, 1993; BALLÉR, 1996)

A rendezés mellett nyomós oktatáspolitikai érvek is szóltak. A népoktatás egységes rendezését követően ugyanis a különböző hagyományokat és mintákat követő, elavult műveltség tartalmú és eltérő követelményeket támasztó középfokú oktatás mindinkább Akhillész-sarkává vált a magyar iskolaügynek. Az iskolák közötti nagy színvonalkülönbségek pedig a végbizonyítványok értékazonosságát és a növekvő felsőoktatási követelmények alkalmazhatóságát egyaránt kérdésessé tették. A középiskola reformja tehát – a modern magyarországi hivatalnoki és értelmiségi réteg kialakításának társadalmi kényszeréből kifolyólag is – mindinkább társadalom- és oktatáspolitikai kulcskérdéssé vált.

A középiskolák ügyét szabályozó 1883. évi XXX. törvénycikk TREFORT ÁGOSTON ötödik – s végül sikeresnek bizonyuló – kísérlete volt a kérdés átfogó és perspektivikus rendezésére.

Az 1883-as középiskolai törvény elvetette az egységes középiskola megteremtésére irányuló korábbi törekvéseket. A középiskola Entwurf óta létező két típusát hagyta jóvá: a klasszikus hagyományokat folytató, humanisztikus-elméleti *gimnáziumot* és a gyakorlatiasságra nagyobb hangsúlyt helyező *reáliskolát*. Az előbbiben a klasszika-filológia, az utóbbiban a modern nyelvek, a mennyiségtan és a természettudományok oktatása dominált. Mindkét iskolatípus nyolc évfolyamos volt (a korábban hatévfolyamos reáliskola már 1875-től így működött) s egyformán érettségivel zárult. A kétféle érettségi vizsga értéke azonban különbözött egymástól, a reáliskolai érettségi csupán korlátozott továbbtanulási lehetőséget biztosított (a tudományegyetemek matematikai és természettudományos szakjain, valamint a műszaki és gazdasági jellegű felsőoktatási intézményekben).

A törvény a népiskolai hatóságokétól eltérő módon szervezte meg a középiskolák igazgatását. Az újonnan felállított tizenkét tankerület élén a vallás- és közoktatásügyi miniszternek közvetlenül alárendelt, nagy hatáskörrel rendelkező tankerületi főigazgatók álltak. A törvény, a tanszabadság elvét követve, minden korábbi iskolafenntartó jogait elismerte és megerősítette, ugyanakkor – a különböző iskolafenntartók közötti finom különbségtétellel – számos egységes iskolaszervezeti és -szervezési, tartalmi és egyéb előírást tartalmazott és azok végrehajtásáról szigorúan gondoskodott. Az állami beavatkozásnak ezt az eltúlzott mértékét mind az egyházi autonómiák, mind a nemzetiségi érdekek szempontjából sokan sérelmezték és hevesen ellenezték. (Lásd KLAMARIK, 1881; FINÁCZY, 1896; KÖTE, 1975; SARLÓS, 1976; FELKAI, 1983; ANTALL, 1986; ZIBOLEN, 1990; MANN, 1993; KELEMEN, 1994; NAGY, 1997, 2002)

Az 1883. évi XXX. törvénycikkben szerencsésen találkozott a középiskola jogi és tartalmi rendezési szándékának párhuzamosan futó előtörténete. A középiskolai tantervi reform pedagógiai elveinek, tartalmi koncepciójának kidolgozása, a több szintéren zajló szakmai véleménycseré szervezése és összehangolása, a tanterv megszerkesztése és a kapcsolódó utasítások előkészítése a magyar tantervtörténet kimagasló személyiségeinek, KÁRMÁN MÓR-nak és munkatársainak a nevéhez fűződik. Az

állítására. A II. BÉLA király elrendelte írásbeli ügyintézés kötelezettsége nagy számú értelmiséget igényelt. Ennek egyik képzési központja volt ez az iskola. Bizonyítéka az oklevélnek azok a mondatai, amelyek ennek az iskolának a fontosságát hangsúlyozták: „Isten kegyelméből a szabad művészetek, amelyek kiváltképpen az isteni parancsokat világosabban megmagyarázzák miként Párizsban, Franciaországban, a tanítók tudományának kiválósága és a tanulók tömeges látogatása folytán egész Magyarország egyházai fölött egyre növekvő hírnévvel fénylenek és az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudomány művelése ugyanott első rangra emelkedett, fényt derítve nem egyszer a megtámadott igazságra könyörületes részvétellel segíteni óhajtván... hogy ott a főiskola (az eredetiben: ut ibidem studium) helyreállíttassék, s a jogtudomány művelése... visszaállíttassék.”² A XV-XVI. század a humanizmus eszmevilágával gazdagította a magyar művelődést, s ennek kiemelkedő helyi személyisége lett VETÉSI ALBERT (1410 körül-1486 előtt) veszprémi püspök és diplomata. Bécsben és itáliai egyetemeken tanult, nyitrai püspök majd alkancellár és 14589-1486 között veszprémi püspök lett. Munkásságának számos helyi kötődésű emléke maradt az utókorra.³ A XVI. század második fele az iskolai oktatás és nevelés fontos átmeneti periódusa: ekkor szűnik meg a katolikus egyház iskolamonopóliuma: megjelennek a protestáns iskolák, amelyek megerősödésével, iskoláik számának növekedésével a 16-17. század fordulóján lezárul a hazai iskoláztatás nagy, a katolicizmus primátusát jelentő korszaka. Ezt követően a katolikusok és a protestánsok is kidolgozták az iskolai nevelésre és oktatásra vonatkozó új stratégiájukat, amelyet a gyakorlatban (az iskolákban és a társadalmi élet különböző szektoraiban) igyekeztek érvényre juttatni.

A következő két évszázad a hazai iskoláztatás színes, kiteljesedő időszak. Nagymértékben megnövekszik a gimnáziumok száma, létrejön az első állandó egyetem (1635 Nagyszombat), kiépül a protestánsok kollégiumi rendszere, amely utóbbiban a gimnáziumok és az ezekre épülő akadémiák határvonalat jelentenek a középkori és az újkori iskoláztatás között.

Bár a török hódoltság másfél évszázadában némiképp megroppant az iskolák műveltségterjesztő ereje, a felső-magyarországi, valamint az erdélyi

DR. TÖLGYESI JÓZSEF

Veszprém középiskolai oktatásának története a XVIII. századtól napjainkig

(Vázlatos áttekintés)

A magyar formális (intézményes) iskolai oktatás első nagy korszaka a XI. század, amikor a Szent Márton-hegyi bencés apátság iskolaalapítását (996) követően Szent István karoling-mintára tudatosan törekszik az iskolarendszer megalapozására és kiépítésére. A század első évtizedeiben (még első királyunk életében) a megerősödő egyházmegegyekben fokozatosan megszilárdul az iskolarendszer szerkezete (plébániai, káptalani, kolostori iskolák), valamint az ezekben folyó oktatás-nevelés célrendszere és tartalma.

A XII-XIV. század az oktatás területi szétterjedésének időszaka, amikor megjelennek a világi oktatás igényei a városi iskolákban, illetve a lovagi neveléssel kapcsolatban, valamint a kolostori nevelés már nem csak a bencés rend kiváltsága lesz: a X. században jelentős, SAROLT fejedelem-asszonyhoz kötődő veszprémi görög rítusú apácakolostori (lány-) nőnevelést: a domokosok veszik át, amelynek kitüntetett korszaka a tatárjárást (1241-42) követő évek (1246-52), amikor a Vár alatti Szent Katalinkolostorban nevelik IV. BÉLA 1243-ban szentté avatott lányát. Nem csak vallásos nevelésben részesült, hanem olvasni, írni és számolni is megtanították, azaz, azokat az ismereteket is elsajátították vele, amelyek akkor a kiváltságosak műveltsége világi tartalmát jelentették.¹

A veszprémi káptalani iskolai oktatás fontosságára és a tanulók nagy számára utal az az oklevél, amelyet IV. László király 1276-ban állíttatott ki a CSAK PÉTER nádor által felégetett, kirabolt veszprémi iskola helyre-

1879-ben miniszteri rendelettel kihirdetett középiskolai tantervet, aminek hatályát, jelentős korrekciót követően az 1883-as törvény terjesztette ki – bár érvényességét tekintve differenciált módon – valamennyi magyarországi középiskolára, a szakirodalom joggal minősíti a magyar tantervi irodalom egyik csúcsteljesítményének. (FINÁCZY, 1896; KÁRMÁN, 1969; HORÁNSZKY, 1974; FELKAI, 1985; ZIBOLEN, 1990; BALLÉR, 1996; KELEMEN, 1999)

A széleskörű szakmai vitára bocsátott Kármán-féle tantervi tervezet ugyanis kényes és fájdalmas műtétet vállalt: a magyar gimnázium hagyományos, klasszikus műveltségi anyagának átalakítását, hozzáigazítását a kor megváltozott igényeihez. A tervezetben következetesen végigvitt szándék, a nemzeti művelődéstörténet és a humántörténetként interpretált természettudományos műveltség didaktikai érvekkel alátámasztott, gondosan kitervelt aránya azonban a szakmai egyeztetés és a politikai jóváhagyás bonyolult procedúrái során megbomlott, az eredeti koncepció egyértelmű hátrányára. A magyar közoktatási rendszer csúcspontján álló gimnázium – kifinomult pedagógiai eszközökkel, mindenekelőtt a sajátosan értelmezett „nemzeti műveltségeszmény” szolgálatába állított tananyagával és a Kármán-féle korszerű pedagógiai-didaktikai elveket és metodikai útmutatásokat sikeresen asszimiláló mindennapi gyakorlatával – a következő évtizedekben megerősítette privilegizált helyzetét és a társadalmi-politikai célokat szolgáló kiválasztás és szelekció hatékony intézményévé vált. Ezt igazolja a gimnáziumi tanulmányi eredmények alakulása és a lemorzsolódás igen magas, 75 százalék körüli aránya. (MNT, 1993) A középiskola antidemokratikus jellegét és műveltségtartalmát érintő bírálatok, amelyek különösen a századforduló új politikai és szellemi törekvései nyomán erősödtek fel, és az „egységes középiskola” igényével próbáltak változtatni a középfokú iskoláztatás tarthatatlan helyzetén, a dualista korszakban nem vezettek eredményre.

Az 1879-es középiskolai tanterv tantervtörténeti érdekessége, hogy bevezetését a magyar oktatásügybe addig még soha nem alkalmazott s így a következő korszakokra akár mintául is szolgálható szakmai előkészítés és széles körű véleménycseréje előzte meg.

Az 1883-as középiskolai törvény egyébként csak a VKM „közvetlen rendelkezése alatt álló” állami és „királyi katolikus”, illetve a „vezetése alatt álló” törvényhatósági, községi, társulati és magánintézmények, a katolikus főpapok, szerzetesrendek és az izraeliták által fenntartott középiskolák számára írta elő kötelező módon az 1879-es állami tanterv használatát. A vallási és iskolai autonómia értelmében független, de állami (minisztériumi) „felügyelet alá tartozó” egyházi – protestáns és görögkeleti – középiskolák tanulmányi ügyekben, beleértve a tantervet is, önállóan rendelkezettek.

A tanterv keretjellege az alkalmazására kötelezett iskolák számára is viszonylag nagy szabadságot adott az ún. helyi tantervek kollektív kidolgozásában, az egyéni tanári tanmenetek alkalmazásában, valamint a tanárok módszertani szabadságát illetően. A tantervhez készült „utasítás”, ami megtevesztő elnevezése ellenére voltaképpen útmutató, módszertani ajánlás volt csupán, pedig egyenesen ösztönzött erre. A tankönyvpiac szélesedő kínálata, különösen az 1879-es tanterv nyomán született korszerű és színvonalas tankönyvek bőséges választéka, a korszerű taneszközök gazdagodó kínálata, az iskolai könyvtárak és szertárak államilag is támogatott gyarapodása ugyanakkor biztosította is e szabadság alapvető feltételeit, legszükségesebb eszközeit. (FELKAI, 1985; MÉSZÁROS, 1991) Fináczy 1887-es felmérése azonban arról tanúskodott, hogy az iskoláknak csupán a töredéke élt érdemben a helyi tantervek készítésének, illetve a központi tanterv esetleges módosításának – egyébként miniszteri jóváhagyáshoz kötött – lehetőségével, többségük megelégedett a tanterv változtatás nélküli alkalmazásával. (FINÁCZY, 1887/88)

Az 1883-as középiskolai törvény rendelkezett a tanári képzés előfeltételeiről, a vizsgálatok általános követelményeiről és a rendjéről, valamint az egységes képesítési követelményekről is. Ennek megfelelően szervezték újjá a középiskolai tanárképző intézetet és a tanárvizsgáló bizottságot. A tanárjelölteket az egyetemen folyó (szak)tudományos képzésük mellett speciális, tanárképző intézeti előadások hallgatására, valamint – tanári alkalmazásuk feltételeként – a tudományegyetem gyakorló gimnáziumára

(NÉMETH, 2003)

NÉMETH ANDRÁS: *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete. Nemzetközi tudományfejlesztési és recepciós hatások, egyetemi tudománnyá válás, középiskolai tanárképzés.* Budapest, 2002.

(RATIO EDUCATIONIS, 1981) *Ratio educationis: Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása.* Ford., jegyz., mutatók. MÉSZÁROS ISTVÁN. Budapest, 1981.

(SARLÓS, 1976)

SARLÓS BÉLA: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében.* Budapest, 1976.

(ZIBOLEN, 1990)

ZIBOLEN ENDRE: *Az Organisationsentwurf és a nyolcosztályos magyar gimnázium. Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve (Organisationsentwurf)* Ford., bev. SCHAFFHAUSER FERENC. (*A tantervelmélet forrásai, 12.*) Budapest, 1990.

(ZIBOLEN, 1993)

ZIBOLEN ENDRE: *Nevelésügyünk az önkényuralom korában.* MNT, II. Budapest, 1993.

- (KÁRMÁN, 1969)
KÁRMÁN MÓR: *Válogatott pedagógiai művei*. Szerk. és bev. Faludi Szilárd. Budapest, 1969.
- (KELEMEN, 1994)
KELEMEN ELEMÉR: A magyar oktatási törvénykezés története. Problématörténeti vázlat. In: KELEMEN ELEMÉR – SETÉNYI JÁNOS: *Az oktatási törvénykezés változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés*. Szerk. Balogh László. (Bárczy István Könyvtár, 1.) Budapest, 1994.
- (KELEMEN, 1999)
KELEMEN ELEMÉR: Oktatáspolitikai és tantervpolitikai hangsúlyváltozások a magyarországi közoktatásban 1869-1945. In: BALLÉR ENDRE, HORÁNSZKY NÁNDOR (szerk.): *Művelődéspolitikai és pedagógiai szempontok a hazai iskolatípusok tantervében. 1869-1945*. Budapest, 1999.
- (KLAMARIK, 1881)
KLAMARIK JÁNOS: *A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása*. Budapest, 1881.
- (KOSÁRY, 1977)
KOSÁRY DOMOKOS: *A kétszáz éves Ratio Educationis*. Magyar Pedagógia, 1977/3-4.
- (KÖTE, 1975)
KÖTE SÁNDOR: *Közoktatás és pedagógia az abszolútizmus és a dualizmus körében. (1849-1978)* Budapest, 1975.
- (MNT, 1988, 1993)
A magyar nevelés története. 1., 2.
Főszerk. HORVÁTH MÁRTON. Budapest, 1988, 1993.
- (MANN, 1993)
MANN MIKLÓS: *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. Budapest, 1993.
- (MÉSZÁROS, 1991)
MÉSZÁROS ISTVÁN (összeáll., bev. tanulmányt /5-26./ írta):
A felekezeti gimnáziumi tantervek. (A tantervelmélet forrásai, 18.) Budapest, 1991.
- (NAGY, 1997)
NAGY PÉTER TIBOR: *Hogyan kerüljük el a polgárosodást. Magyar oktatáspolitikai 1867-1945*. Budapest, 1977.
- (NAGY, 2002):
NAGY PÉTER TIBOR: *Hajszálcsövek és nyomáscsoportok. Oktatáspolitikai a XIX-XX. századi Magyarországon*. Budapest, 2002.

ziumában végzett tanítási gyakorlatra kötelezték. (A budapesti tudományegyetem mellett 1872-ben hozták létre a „M. Kir. Középtanodai Tanárképző Intézet Gyakorló Főgimnáziumát”; a kolozsvári tudományegyetemnek nem volt gyakorló iskolája, a tanárképzéssel összefüggő feladatokban a város középiskolái vállaltak közreműködést.) A tanárképző beiratkozott tagjai ösztöndíjban részesültek.

Az egyetemi oktatás hagyományos rendje, „tanszabadsága” azonban – az egyetemi autonómia jegyében – makacsul ellenállt a „szakképzés” speciális igényeinek, az oktatás, illetve a tanári pályára való felkészülés rendszerességét és módszerességét célzó szabályozási törekvéseknek. Mivel az 1885-ben kiadott tanárvizsgálati szabályzat elégtelennek és hatástalannak bizonyult, EÖTVÖS LORÁND-nak, a tanárképző igazgatójának (később elnökének) kezdeményezésére és javaslata alapján 1899-ben *újraszabályozták* az egyetem és a tanárképző intézet munkamegosztásán alapuló középiskolai tanárképzést. Az új szervezeti szabályzat – egyebek között – az alábbi előírásokat tartalmazta: kötelező szaktudományi bevezető stúdiumok a hallgatók eligazítása érdekében; a szakhoz tartozó tudományterületek teljes körű, rendszeres és alapos megismerése és elsajátítása; a tankönyvek gyakorlati alkalmazását és a tudományos tevékenység eszközeinek felhasználását segítő „gyakorlatokban és értekezletekben való részvétel”; az egyetemi tanulmányokkal párhuzamos vagy a tanulmányok befejezését követő pedagógiai gyakorlat és „a középiskolai módszeres tanítás elsajátítása”, továbbá valamely modern nyelv, „elsősorban a német vagy a francia teljes megtanulását”. (Lásd KLAMARIK, 1881; FINÁCZY, 1896; KÖTE, 1975; FELKAI, 1983; ANTALL, 1986; ZIBOLEN, 1990; MANN, 1993; NÉMETH, 2002)

A törvény intézkedései ily módon elősegítették a kiépülő oktatási rendszer középső szakaszának, a tankötelezettséggel szabályozott alapfokú oktatás intézményrendszerére épülő, de attól szervezetében elkülönülő középiskolának a kor szükségletei és igényei által megkövetelt fejlesztését. A rendszerszervezés és -építés feladataiban kitüntetett szerep jutott a korábban már említett új tanügyigazgatási szervezetnek. A tankerületi főigazgatóságok – a stratégiai jellegű szakigazgatási ágak (katonaság, rendészet,

ipar és kereskedelem, vasúti közlekedés stb.) regionális intézményeihez hasonlóan – kikerültek a vármegyei törvényhatóságok illetékességi köréből, közvetlen minisztériumi irányítás alatt állottak. Ez az igazgatási szervezet megteremtette a racionális érvekkel is igazolható lehetőséget arra, hogy az állam, illetve a kultuszminiszter – adott esetben – közigazgatási áttételek és törvényhatósági kontroll nélkül érvényesítse közvetlen befolyását a középiskolák életére, akár a tartalmi modernizáció és a nemzeti célok érvényesülésének esetleges akadályát jelentő egyházi vagy nemzeti autonómia szempontjainak mellőzésével. (SARLÓS, 1976; KELEMEN, 1994)

Ezt a gyakorlatot erősítette a középiskolák finanszírozásának új rendje. Az ország javuló gazdasági és költségvetési helyzete lehetővé tette az állam „közvetlen rendelkezése alatt álló” állami és királyi katolikus iskolák működési feltételeinek látványos javítása mellett (lásd: új iskolaépületek, gyarapodó könyvtárak, szertárak stb.) „az állam vezetése alatt álló”, illetve „az állami felügyelet alá tartozó” iskolák növekvő állami segélyezését, ami erősödő állami befolyást eredményezett az iskolák személyi ügyeit, sőt tartalmi tevékenységét illetően is.

A dualista korszak rendszerépítő iskolafejlesztési törekvéseit áttekintve megállapíthatjuk, hogy az oktatási rendszer alapját jelentő népoktatás intézményi és személyi feltételeinek, a tankötelezettség és a rendszeres iskolába járás adatainak látványos javulása, a népiskolai oktatásnak – az alfabetizáció növekvő mértékén is lemérhető – bizonyítható társadalmi hatása az oktatási rendszer más területeire is kisugárzott, megalapozta fejlődésüket.

A középiskolák száma 1867 és 1914 között mintegy 40 százalékkal (164–229), ezen belül a gimnáziumoké közel 40 (143–195), a reáliskoláké több mint 50 százalékkal (21–34) gyarapodott. Csaknem megháromszorozódott a középiskolai tanári (1.633–4.794) és több mint kétszeresére nőtt a tanulói létszám (35.594–74.475). Némi fáziskéséssel – a századforduló táján – a lányok középfokú oktatása is gyors fejlődésnek indult, az 1895-ben létesített első leánygimnáziumot követően 1900-ban már 32 intézményben, mintegy 500 tanár irányításával közel 6 000 leány vett részt a középfokú oktatásban. (MNT, 1993)

Irodalomjegyzék

- (ANTALL, 1971)
ANTALL JÓZSEF: *Eötvös művelődéspolitikája és a középiskolai reform előkészítése*. Magyar Pedagógia, 1971/1-2.
- (BALLÉR, 1996)
BALLÉR ENDRE: *Tantervelméletek Magyarországon a XIX-XX. században*. (A tantervelmélet forrásai, 17.) Budapest, 1996.
- (FELKAI, 1979)
FELKAI LÁSZLÓ: *Eötvös József közoktatásiügyi tevékenysége*. Budapest, 1979.
- (FELKAI, 1983)
FELKAI LÁSZLÓ: *Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról*. Budapest, 1983.
- (FELKAI, 1985)
FELKAI LÁSZLÓ (szerk., bev.): *A XIX. század végi gimnáziumi tantervek elméleti háttere*. (A tantervelmélet forrásai, 6.) Budapest, 1985.
- (FINÁCZY, 1887/8)
FINÁCZY ERNŐ: *A gymnasiumi helyi tantervekről*. Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1887/2.
- (FINÁCZY, 1896)
FINÁCZY ERNŐ: *A magyarországi középiskolák múltja és jelene*. Budapest, 1896.
- (FINÁCZY, 1899, 1902)
FINÁCZY ERNŐ: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában I-II*. Budapest, 1899, 1902.
- (HALÁSZ, 2001)
HALÁSZ GÁBOR: *Az oktatási rendszer*. Bp. 2001.
- (HORÁNSZKY, 1974)
HORÁNSZKY NÁNDOR: *Közoktatási tantervek. 1868-1971. 1. Az általános képzés tantervei*. (Neveléstörténeti bibliográfiák, 3.) Budapest, 1974.
- (HORÁNSZKY, 2000)
HORÁNSZKY NÁNDOR: *A 150 éves Entwurf szellemisége és hatása a magyarországi gimnáziumi oktatásra. Neveléstörténeti kaleidoszkóp. a középkortól napjainkig*. Szerk. Balogh László. (Neveléstörténeti füzetek, 19.) Bp., OPKM, 2000. 53-64.

Egy recenzió a kiadványról

Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)

Cím és szerző: A veszprémi nőnevelés 150. évfordulóján: 2004. október 2-án, a veszprémi Padányi Katolikus Iskolában megtartott neveléstörténeti konferencia előadásai / [szerk. Gaál Richárd és Sebő József]; [kiad. a Padányi Schola Catholica ...]

Megjelenés: Veszprém: Padányi Schola Catholica, 2005

Terjedelem: 59 p. ; 22 cm

Megjegyzés: Bibliogr. az előadások végén

Nyelv: hun

Tárgyszavak: középfokú oktatás ; nőnevelés ; felsőoktatás ; története ; 16-20.sz. ; neveléstörténet ; Veszprém Magyarország

Szakcsoport: 512, 514, 64

Az úrlap teteje

Leltári szám: AX170.448

Az úrlap alja

Neveléstörténet – a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola folyóirata

2006. ÉVFOLYAM - 1-2. SZÁM

Csiszár Miklós: A veszprémi nőnevelés 150. évfordulóján. – Veszprém: Padányi Schola Catholica, 2005. – 59 p. /Commemorating the 150th anniversary of starting educating women in Veszprém - Am 150-ten Jubiläum der Veszprémer Frauenerziehung - Au 150e anniversaire de l'éducation des femmes à Veszprém/

Az irgalmas nővérek veszprémi intézete alapításának 150. évfordulójára emlékezve szervezett neveléstörténeti konferenciát a Padányi Schola Catholica.

Az ott elhangzott öt előadásból négyet közöl a kötet. Gaál Richárd: A veszprémi Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetének története a levéltári dokumentumok tükrében című előadását a Padányi Schola Catholica jubileumi évkönyve 1854–2004 tartalmazza.

Veress József teológus Padányi Biró Márton és a pedagógia címmel a barokk kor oktatási rendszerével, ezen belül a jezsuita és a piarista iskolával foglalkozik, részletesen taglalja a két tanító rend sajátosságait, tételesen összefoglalva a Societas Jesu nevelésfilozófiáját és a Scholarum Piarum jellegzetességeit. Az első jezsuita iskola 1548-ban, az első piarista iskola 1597-ben kezdi meg munkáját. Erre a korszakra esik a veszprémi püspök tevékenysége, akinek az oktatással kapcsolatos tevékenységet tételesen adatolva ismerteti az előadás, bemutatva azt a jelentős munkát, melynek során Biró püspök Fejér, Somogy és Veszprém megyében összesen

28 falu számára hoz létre iskolát. A rekatolizáció jelentős alakjának prédikációs tevékenységének példákkal való illusztrálásával zárul a dolgozat.

Kelemen Elemér előadásának címe A középfokú oktatás modernizációja Magyarországon a XIX. század második felében. A szerző beszél az 1777. évi Ratio educationis, illetve az 1806. évi második Ratio educationis szerepéről, majd ismerteti az 1849-ben életbeléptetett tanügyi intézkedés az Organisationsentwurf hatását. A magyar közoktatás nemzeti és polgári jellegű modernizációjának feltételét a kiegyezés teremtette meg. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk megteremtette a kötelező és egységes elemi népoktatást, de a középfokú oktatásra vonatkozó elképzelések csak Trefort Ágoston minisztersége alatt alkotott 1883. évi XXX. törvénycikk oldotta meg, jóváhagyva a már létező gimnáziumot és a reáliskolát. Az előadás részletesen tárgyalja a középiskolai tantervi reformmal kapcsolatos ismeretanyagot. Szól a helyi tantervek készítéséről, a tanárképzésről, a dualizmus iskolafejlesztési munkájáról, lehetőségeiről.

A Veszprém középiskolai oktatásának története a XVIII. századtól napjainkig című előadás szerzője Tölgyesi József. 1711-től egészen 1894-ig egy gimnázium működött a városban. 1894-ben megindul az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézetében a tanítónőképzés, 1895-ben pedig megkezdik az oktatást a Veszprémi Állami Felső Kereskedelmi Iskola. Az 1948-as iskolaállamosítást követően a gimnázium állami intézmény lesz, és megszűnik a veszprémi tanítónőképzés. A felsőkereskedelmi iskola Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola néven a középfokú közgazdasági szakképzés iskolája lesz. A XX. század közepén új középfokú tanintézmények alakulnak: a mai Ipari Szakközépiskola és Gimnázium, a Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium. 1954-ben kezdi meg működését a későbbi Kállai Éva Gimnázium. A 80-as évektől további iskolák alapítására kerül sor: Jendrassik György Középiskola és Szakiskola; a Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Szakközépiskola és Szakiskola; a Dohnányi Zeneművészeti Szakközépiskola. A megnövekedett igényeknek megfelelően újabb gimnáziumban, a Vetési Albert Gimnáziumban kezdődik meg az oktatás 1989-ben. A rendszerváltás után megszűnik az oktatás állami monopóliuma és a magán, az alapítványi iskolák mellett megjelennek az egyházi iskolák is. Az előadás záró részében Tölgyesi József az elmúlt másfél évtized újonnan alapított középiskoláit mutatja be.

A konferencia záró előadását Kajtár Józsefné, a Kállai Éva Gimnázium nyugalmazott igazgatója tartotta Mozaikképek a volt Kállai középiskola életéből címmel. Az előadás nyomán készült cikk számos eseményt, személyt, diákot és tanárt hoz egy-egy villanásra az olvasó elé, és a több évtizeden keresztül működő tanintézet mindennapjaiba ad betekintést. A „múltba néző mesélgetések” emberi közelségbe hozták a már egy évtizede megszűnt középiskolát, talán azzal a szándékkal is, hogy valaki vagy valakik majd a mozaikokat egy egészévé rakják össze és megírják a város második gimnáziumának történetét.

A veszprémi konferencia előadásait tartalmazó kötet Gaál Richárd és Sebő József szerkesztők munkáját dicséri. Azt csak remélni lehet, hogy az érdekes neveléstörténeti témákat feldolgozó ISBN nélküli kiadvány bekerül a szakmai köztudatba és eljut minden érdekelthez.